

Prošeakta Immateriála kulturárbi Sámis – Raporta

28.2.2021

Sámediggi – Nuorgam, Adams

Čoahkkáigeassu

Norgga bealde Sámedikki prošeakta, Immateriála Kulturárbi Sámis, man prošeaktaáigodat bisttii 10.3.2020 rájes 9.3.2021 rádjai, gieđahalai sámi kulturárbbi ja árbedieđu geavaheami, gáhttema ja hálddašeami. Dán prošeavtta bokte iskkaduvvui dát suorgi – ja erenoamážit immateriála kulturárbi – ii fal olggobealde definišuvnnaid vuodul, muhto sámi dárbbuid ja árvvuid vuodul. Sámi immateriála kulturárbi lea árvvolaš go dat bisuha ja dovddaha sámi kultuvrralaččat oktilis identitehta, ja dát árbi geavahuvvo dihto árbevirolaččat čielga ja hui čavga (sosiála) vieruid vuodul. Dáid siskkáldas norpmaid, mat maid dovddahit ja heivehit oktasaš eaiggátvuoda sámi beroštusaide, sáhhtá ja berre áddet riekteprinsihppan. Riekteprinsihpaid oktasaš iešvuoha lea maid sivvan manne politihkalaš orgánat berrejit leat mielde viidáseappot ovddideamen dáid prinsihpaide guoski politihka ja hálddašeami.

Earret kultuvrralaš mearkkašumi, de lea sámiid oktasaš kulturressursain maid issoras stuorra ekonomalaš árvu. Olggobealde berošteaddjit leat dan fuobmán ja danne approprieren resurssaid meareheamet gávppálaš áigumušaide. Prošeakta lea áican ahte lassin vuđolaš gáhtten- ja hálddašandárbbui, lea maid dárbu sihkkarastit ahte daid kulturressursaid gávppálaš ávkkástallan mat leat deatalaččat sámiide, galgá dáhpuhuvvat dakkár vugiin mii lea sensitiiva sámi perspektiivvas. Jus mihttun lea sihkkarastit ahte sámit ieža ožžot ávkki ja gilvoovddu dakkár ealáhusas mii lea vuodđuduvvon sámi kultuvrii, de lea dattetge maddái deatalaš sihkkarastit ahte gávppálaš ávkkástallan dohkkeha ahte sámit eaiggáduššet iežaset kultuvrralaš resurssaid, ja ahte sii ovddidit dakkár vuogi ja mekanisma mii árvvusatná dáid vuoigatvuodaid. Loahpa loahpas lea sáhka das ahte háliida go sámi álbmot dárkkistit mo sámi namma, beaggin ja kultuvra geavahuvvo ja ovdanbuktojuvvo gávppálaččat.

Kárten čájeha ahte iešguđet Sámedikkít leat dohkkehan gáhttendárbbu, ja ahte sii muhtun muddui leat lihkestuvvan duhtadeamen dárbbu dainna lágiin ahte ásahit iešguđet njuolggadusaid ja eará doaibmabijuid eanjkilsurggiin. Dattetge lea hástalus ahte váilu bajimus politihkalaš ovttamielalašvuoha, mii bohtá ovdan das ahte njuolggadusat ja doaibmabijut hágganit iešguđet guvlui, ja nu dat eai leat doarvái čielgasat hábmemis daid dárbbuid ja mihtuid mat dárbbášuvvojit dasa ahte oažžut doaibmat gáhttema ja mekanismaid. Dattetge orru gávppálaš beroštupmi lassáneamen sámi kultuvrras, ja dehálaš lea soahpat lahkoneami dasa, vai iešguđet doaimmaheaddjit dihtet geasa sii galget váldit oktavuoda go sii háliidit geavahit sensitivitehta ja árvvusatnit sámi vuoigatvuodaid. Maddái siskkáldasat lea deatalaš digaštallat ja čielggadit mii galgá adnojuvot guoddevaš ja ovddasvásttolaš geavadin dakkár sámi ealáhusas mii lea vuodđuduvvon kultuvrralaš resurssaide ja geavaha daid.

Ovttasbargu gaskal sámi álbmoga ja Walt Disney Animation Studios ja dat čuolbmačilgehusat mat digaštallojuvvojedje dán prošeavttas, čájehit ahte dakkár lahkoneapmi mii lea riekte- ja opmodatvuđot, sihkkarastá beaktilit ahte doaimmaheaddjit geavahit sensitivitehta ja, ain deataleappot, árvvusatnet vuoigatvuodaid. Dat sáhhtá buvttihit eanet oiddolaš oalgeváikkhusaid dain surggiin mat leat deatalaččat sámiide. Daid hástalusaid geažil maid COVID-pandemiija mielddisbuktá, mii rávvet ahte Sámediggi joatká nationála dásis čielggadeamen ja nannemin sámi álbmoga immateriála oktasaš kulturárbbi ja resursapolitihka, ja ovddideamen ovttamielalašvuodavuđot vugiid ja mekanismaid. Bajimus mihttun ferte leat ovdanbuktit ja ovddidit sámiid oktagaslaš ja oktasaš immateriála vuoigatvuodaid.

Prošeavtta stáhtusraporta (oassi 1 – 4) geigejuvvui Sámi Parlamentáralaš Ráđi čoahkkimis ođđajagimánus 2021. Oassi 5 bohtá dán maŋimus raportta lassin ja árvvoštallá prošeavtta implementerema ja bidjá ovdan ollislaš rávvagiid vejolaččat viidásat bargui.

Sisdoallu

Čoahkkáigeassu	1
Sisdoallu	3
1. Prošeakta	5
1.1. Ovdaprošeavtta ulbmil, čađaheapmi ja ráddjehusat	5
2. Immateriála kulturárbi	6
2.1. Definišuvnnaid ja gáhttensurggiid mearkkašupmi ja mo daid váldit vuhtii	6
2.2. Sámi immateriála kulturárbi ja dasa guoski riekteprinsihpat.....	7
2.3. Kultuvrralaš appropriašuvdna	9
2.3.1. Kultuvrralaš appropriašuvdna dahje eahpeoamastallan	9
2.3.2 Kultuvrralaš boasttugeavaheapmi ja dat guhkesáiggi vahágat maid dat lea dagahan	10
3. Kárten – dárbbut ja doaibmabijut mat leat čađahuvvon	12
3.1. Kártema áigumuš ja lahkonaovuohki	12
3.2. Suoma bealde Sámediggi	13
3.3. Ruota bealde Sámediggi	16
3.4. Norgga bealde Sámediggi.....	17
3.5. SPR ja Sámiráđi oktasaš lávdegoddi mii meannuda nationála govastagaid.....	20
3.6. Rahčamušat gáhttet sámi kultuvrra iešguđet surggiin.....	21
3.6.1. Sámi Duodji gálvomearkan.....	21
3.6.2. Áššedovdijoavku Sámi Filbma Ofelaččat	21
3.7. WDAS-ovttasbargu ja áššit mat bohciidedje prošeavtta áiggis.....	21
3.7.1. Vuoigatvuoda- ja eaiggáduššanvuđot lahkoneapmi vuolggasadjin	21
3.7.2. Hástalusat lahkonaovuogiin	23
3.7.3. Ovddut lahkonaovuogiin	24
4. Politihka ja doaibmabijuid guorahallan – Dárbbut ja čuolmmat meannudeapmái	25
4.1. Dárbu oktasaš ja ovttalaš politihkkii ja čađaheapmái	25
4.2. Gii berrešii beassat mearridit, ja guđe strategijain lea buoremus gáhttet?.....	26
4.3. Loahpalaš árvoštallamat	30
5. Prošeavtta evalueren ja rávvagat viidásat bargui	31
5.1. Prošeaktaplána bargovugiid ja mihtuid evalueren.....	31
5.2. Bušeahtta ja golut	33

5.3. Rávvagat viidásat bargui.....	34
GÁLDUT	35

1. Prošeakta

1.1. Ovdaprošeavtta ulbmil, čađaheapmi ja ráddjehusat

Dát dokumeanta lea buvttaduvvon Immateriála kulturárbi Sámis (maŋŋá Imkás-prošeakta / Imkás) nammasaš prošeavtta oktavuodas. Dokumeantta vuodđun lea Sámi parlamentáralaš ráđi (SPR) jagiid 2019-2020 doaibmaplána mas čuokkis 2.5 gieđahallá árbedieđu ja kulturárbbi. SPR doaibmaplána mielde lei ulbmil álggahit golmmajahkásaš prošeavtta, muhto mearridedje čađahit Imkás-prošeavtta oanehat ovdaprošeaktan mii galggai bistit oanehat go jagi. Okta prošeavtta mihtuin lei ráhkkanahittit guhkit prošeavtta. Imkás-prošeakta álggahuvvui njukčamánu 10. b. 2020 dallego prošeaktajođiheaddji Piia Nuorgam álggii barggus. Prošeavttas lei lassin okta vel jurista, Jacob Adams, gii barggai oasseáiggi. Prošeakta galggai loahpahuuvot juovlamánu 31. b. 2020, muhto prošeaktaáigodat lea maŋŋá guhkiduvvon njukčamánu 9. b. 2021 rádjai.

Lassin prošeaktajuristaide ledje prošeavtta hálddahušlaš bargojoavkkus Silja Somby, Sámedikki kulturossodagas, ja Magne Svineng, Sámedikki ealáhus, kultuvrra ja dearvvašvuoda ossodaga jođiheaddji. Dasa lassin lea Sámiráđi kulturčállii, Christina Hætta, dárbbu mielde oassálastán hálddahušlaš bargojovkui áššedovdi lahttun. Prošeavtta hálddahušlaš joavkkus leat leamaš mánga čoaikkima kulturčálliguin Susanne Idivuoma ja Riitta Orti-Berg Ruota ja Suoma bealde Sámedikkis. Prošeavtta ruhtadii Norgga bealde Sámediggi, hutkás ealáhusaid prošeaktadoarjagiid bušeahttaoastta bokte. Dát dokumeanta ii gieđahala dasto prošeavtta hálddašeapmi, bušeahta dahje eará čađaheami, muhto deaddu biddjojuvvo eará beliide, erenoamážit sámedikkiid doaimmaide iešguđet riikkain.

SPR doaibmaplána čuoggá 2.5 mielde lea ulbmil ásahit oktasaš davviriikkalaš njuolggadusaid sámiid oktasaš kulturárbbi ja árbedieđu hálddašeapmái ja geavaheapmái ja gáhttendárbbuide ja -vugiide. Imkás-prošeavtta ulbmil lei vástidit dán ollislaš mihttui, erenoamážit vuollečuoggáide 3, 4, 5, 8 ja 10 doaibmaplána namuhuvvon čuoggás, ja guorahallat SPR, Sámiráđi ja Walt Disney Animation Studios (WDAS) gaskasaš ovttasbarggu.

Prošeavtta álgo geahčen juo jerrojuvvui prošeaktajoavku addit ráđi dahje dahkat oaivila árbedieđu dahje immateriála kulturárbbi geavaheami ektui iešguđet oktavuodain. Ledje vuosttažettiin sámi doaimmaheaddjit geat válde oktavuoda, muhto muhtun dáhpáhusain maiddá olggobealde doaimmaheaddjit njuolgga. Dat čatnasedje buot sámi gielaide, kultuvrra ja elemeanttaid gávppálaš ávkkástallamii, juogo aiddo dál dahje vejolaččat boahpteáiggis. Prošeakta árvoštalai ahte dán plánejuvvon doaibmabijuin sáhtte juogo leat negatiiva dahje positiiva váikkuhusat sámi kultuvrii, ja danne geahččaleimmet veahkehit ja rávvet sin geat válde oktavuoda. Dáid oktavuodaváldimiid geažil lei dárbu heivehit sihke prošeaktaplána ja diibmoplána, ja danne guhkiduvvui ge prošeaktaáigodat. Oktavuodaváldimat leat lagabui čilgejuvvon kártenoasis.

SPR doaibmaplána oassemihtuid vuodul lei áigumuš kártet politihka árbedieđu ja kulturárbbi iešmearrideami, gáhttema ja ávkkástallama ektui ja kártet oktasaš linnjaid. Muhto áigumuš lei maiddá kártet daid áššesurggiid main dárbbášuvvo oktasaš politihkka. Seammas lei dárbu kártet makkár politihkka dárbbášuvvo prošeavttaid, láhkadoaibmabijuid ja riikkaidgaskasaš proseassaid ektui ásahan dihtii ovttalágan njuolggadusaid.

Dán čoahkkáigeasus mii leat geahčadan áššiid vuosttažettiin immateriála kulturárbbi vuodul. Árbediehtu lea gieđahallojuvvon dušše dalle go mii leat kárten dárbbuid mat čatnasit vuoigatvuodaide ja gáhttemii. Materiála kulturárbi gieđahallojuvvo oanehaččat dušše go mii geahčadit sámedikkiid mihttomeriid. Dakkár ráddjehus lea biddjojuvvon sihke proševtta áigerámmaid geažil, muhto maiddá dan lahkonanvuogi geažil maid mii leat válljen. Dan mii bidjat ovdan boahtteosis.¹

2. Immateriála kulturárbi

2.1. Definišuvnnaid ja gáhttensurggiid mearkkašupmi ja mo daid váldit vuhtii

Máŋgii lea geahččaluvvon defineret materiála dahje immateriála kulturárbbi, erenoamážit riikkaidgaskasaš šiehtadusain dahje proseassain, juogo muhtunlágan goavdekonseptan dahje juohkimiin kulturárbbi iešguđet osiide. Ovdamearkan sáhtta kulturárbbi juohkit árbediehtun, árbevirolaš kulturdovddaheapmin dahje álbmotárbevierrun ja genaresursan.² Dávjá sáhtta kulturárbbi viidáseappot juohkit materiála ja immateriála osiide. Dattetge sáhtta kultuvrra juohkin dán láhkai buktit váttisvuoda go dat bohciidahtta digaštallama rievttálaš heivehangažaldagaid birra. Dan sadjái go árvoštallat guđe dárbbuid, árvuid ja mihtuid álgoálbmogiid kulturárbegáhtten fátmmasta, de biddjojuvvo deaddu dasa ahte heive go dihto definišuvdna dihto elementii ja makkár suodjalusa de oažžu dahje ii oaččo elemeanta. Danne mii dán raporttas geahčadit kulturárbbi almmá olggobealde gáržžidusaid dahje láidesteadji definišuvnnaid dahje gáhttensurggiid haga.³

Vaikke vel eat árvoštala ge definišuvnnaid lagabui, de sáhtta leat ávkkálaš čielggadit iešguđet kategoriseremiid ovdamearkkaiguin. Ovdamearkan sáhtta árbediehtu sámi kultuvrras leat dat máhttu luonddu birra maid boazodoalus geavahit, materiála kulturárbi sáhtta ovdamearkka dihtii leat sámi kulturdávvirat maid museat vurkkodit, immateriála kulturárbi lea ovdamearkka dihtii árbevirolaš sámi musihkka.

Min oaidnu lea ahte raportta álgovuolggalaš ja rávvejeaddji vuodđu berre leat riektesuodjalan- ja iešmearridandárbu sápmelaččaide álgoálbmogin. Dát dárbbut berrejit leat vuodđun politihka oktasašsisdollui ja hálddašansisdollui, metoda ja viidodaga ektui. Vaikke vel mii vuosttažettiin čalmmustahttit immateriála kulturárbbi, de mii doaivut ahte raportta loahppacealkámušaid maiddá sáhtta oppastahttit guoskat kulturárbbi eará oassesurggiide ge.

¹ Ráddjejuvvon viidodaga geažil leat mii guodđán dárkilat guorahallama Sámedikki organisašuvnnain ja ovddasvástádusjuogadeamis.

² Glossary of Key Terms Related to Intellectual Property and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Traditional Cultural Expressions, (WIPO, 2018) WIPO/GRTKF/IC/37/INF/7, Annex pg 22.

³ “Knowledge in an ancestral system takes on a flow characteristic. It may touch many different objects such as plants, paintings or ceremonial objects or be incorporated into rituals and activities, but knowledge remains part of a unified system. Legal approaches that divide this system into different categories of protection based on a selection of objects and activities create more regulatory options for states.” Peter Drahos, Intellectual Property, Indigenous People and their Knowledge, (Cambridge University Press, 2014), pg 84; “The colonization of indigenous people was a process of brutal enclosure of stateless societies by states. The rise of statutory rule-based regulation of indigenous knowledge systems might represent the final act of enclosure in that long historical process.” Id, pg 97

Dán lahkonanvuogi oaidnit maiddá ON álgoálbmotjulggaštusa 31. artihkkala vuosttaš čuoggás mii dadjá ahte:

«Eamiálbmogiin lea vuoigatvuolta doalahit, stivret, suodjalit ja ovddidit kultuvrralaš árbbiset, árbedieđuset ja árbevirolaš kultuvrralaš olggosbuktimiid, nugo maiddá sin diehtagiid, teknologiijaid ja kultuvrraid ovdanbuktimiid, oktan olmmošlaš ja genehtalaš resurssaiguin, siepmaniiguin, dálkasiiguin, dieđuiguin elliid ja šattuid iešvuodain, njálmálaš árbevieruiguin, girjjálašvuodain, hábmemiin, faláštallamiiguin ja árbevirolaš stoahkamiiguin ja govva- ja lávdedáidagiiguin. Sis lea maiddá vuoigatvuolta doalahit, stivret, suodjalit ja ovddidit sin vuoingálaš opmodaga dakkár kultuvrralaš árbbi, árbedieđu ja árbevirolaš kultuvrralaš olggosbuktimiid hárrái.»⁴

Lea čielggas ahte kulturárbi lea eanet go čoahkki mas leat bienalaš ja stirda kategorijiat, ja danne rávvat dán raporttas dan kulturárbedefinišuvnna maid Lucas Lixinski geavaha, namalassii elemeanttat mat dárbbášuvvojit dasa ahte doalahit dihto kultuvrralaš identitehta áiggi badjel ja mat leat deatalaččat dasa ahte sosiála joavku seailu.⁵ Dát definišuvdna vuhtiiváldá bajábealde namuhuvvon fuolastuvvamiid, muhto čujuha maiddá dasa man deatalaš lea áddet álgoálbmogiid iežaset árvvuid ja prinsihpaid.

2.2. Sámi immateriála kulturárbi ja dasa guoski riekteprinsihpat

Sámi immateriála kulturárbbi dulkon bajábealde namuhuvvon definišuvnna vuodul sorjá mealgadii das mii sámiid mielas lea deatalaš. Mii immateriála kulturárbi lea, dan ii sáhte čilget olggobealde, muhto kulturárbi lea dat maid sámit ieža definerejit dan ja maid sámit atnet dárbbášlažžan dasa ahte sin kultuvra ja álbmot galgá seailut.

Fáddá kártejuvvui daid dieđuid vuodul mat čohkkejuvvojedje ovddit proševttain ja čohkkejuvvon máhtu vuodul ášši birra, ja geahčadettiin oahpes figgamušaid čielga áigumušaiiguin gáhttet immateriála kulturárbbi. Mii kárttiimet maiddá guoskevaš doaibmabijuid dan várás ahte gáhttet ja hálddašit sámi immateriála kulturárbbi maiguin iešguđet Sámedikki ja eará sámi doaimmaheaddjit rahčet. Min áigumuš lei geavahit kártema dasa ahte identifiseret deatalaš dárbbuid, árvvuid ja prinsihpaid mat čatnasit sámi immateriála kulturárbaí ja gávnnahit gokko de čađahit vejolaš hálddahuslaš doaibmabijuid.

Dattetge ii leat ulbmilin leamaš dat ahte defineret dahje namuhit loahpalaččat ja ollásit sámi immateriála kulturárbbi, muhto identifiseret dan mii sámiid mielas lea deatalaš. Dan gieđahallat lagabui maŋŋá, muhto dás juo sáhttit namuhit mat immateriála kulturárbbi guovddáš elemeanttat sáhttet leat, lassin árbevirolaš musihkkii maid mii leat juo namuhan, ovdamearkka dihtii gávttit, duodji, namat, govastagat, historjá ja mitalusat.

Bajābealde namuhuvvon ovdamearkkat leat dakkár elemeanttat mat sámiid mielas eahpitkeahttá ja čielgasit gullet sámi kultuvrii, beroškeahttá sámedikkiid doaibmabijuin dáid elemeanttaid ektui. Dat leat áidnalunddot elemeanttat ja nu dat leat kultuvrralaččat deatalaččat dušše sámiide. Dat dahke sámiid sápmelažžan ja dan dáfus dat bisuhit sámiid oktiigulleašvuoda ja kultuvrralaš identitehta. Dát

⁴ UN Declaration on the right of Indigenous Peoples, 2007.

⁵ Lucas Lixinski, Intangible Cultural Heritage in International Law, (Oxford, 2013), pg 7-8.

kulturelemeanttat leat gullan kultuvrii mánggaid čuđiid jagiid, ja daid bokte gaskkustuvvojit kultuvra ja árvvut viidáseappot boahttevaš buolvvaide.

Dát elemeanttat geavahuvvojit maiddá jearggalaččat miehtá sámi guovllu, ja vaikke vel geavaheapmi molsašuddá ge báikkis báikái, de leat čielga njuolggadusat ja prinsihpat vuoigatvuhtii ja vuohkái mo daid geavahit. Vaikke vel dát njuolggadusat ja prinsihpat ovdal leat gohčoduvvon dahje čilgejuvvon sosiála geavadin, vuohkin dahje maiddá norbman, de daid sáhtá min mielas áddet sámiid riekteprinsihpan. Buorre ovdamearkan sámi kulturelementii mas riekteprinsihppa stivre geavaheami, lea gákti.

Gákti lea čielga ja guovddáš oassi sámi immateriála kulturárbbis ja deađalaš sámi kultuvrralaš identitehta bisuheapmái. Gákti ii dovdat dušše sámiid sámi identitehta, muhto maiddá ahte sámit lea oktilis álbmot. Gákti lea mihtilmas ja áidnalunddot ja danne álki dovdat dan gullelašvuoda sámevuhtii. Seammás gávttahas adnojuvvo leat sápmelažžan. Gákti árvvusadnojuvvo dan estetihka geažil, muhto seammás dat muitala ollu eanet min árvvuid birra ja geat mii leat. Dát árvvut, gávtti estetihkalašvuhta ja mearkkašupmi, dahká gávtti geasuheaddjin maiddá earáid mielas ja sáhtá leat áittan dán sámi identitehta mihtilmasvuhtii.

Geasa gákti gullá ja gii dat mearrida dan geavaheami, lea oidnosis sihke oktagaslaš ja oktasaš dásis. Gákti gorrojuvvo sihke iežas atnui ja eará sámiide, ja gákti mearrida sápmelačča iežas servodagas. Dát gullelašvuodadovdu ja dárkkisteapmi ja báikečujuheapmi, čájeha maiddá gullelašvuoda bearrašii, gillái, siidii ja guvlui. Njuolggadusat leat čadnojuvvon dasa ahte geas lea vuoigatvuhta geavahit dihto gávtti ja geas ii leat dat vuoigatvuhta. Dát gullelašvuodadovdu ja dárkkisteapmi lea maiddá nanus oktasaččat – sámi álbmoga gaskkas – go gákti geavadis mearrida kultuvrralaš identitehta ja nu dat gullá dušše sámiide. Nappo lea ge gákti sámegákti ja gullá sámiide, ii ge ovttage earás go sápmelaččas lea dasa vuoigatvuhta. Muđui han dat olmmoš čuočuhivččii iežas leat sápmelažžan dahje man nu eará láchkai gullat sámi servodahkii. Dán nana gullelašvuodadovdu ja čielga dárkkástusgeavada sáhtá min oainnu mielde buohtastahttit eaiggátvuodain ja opmodatvuoigatvuodain. Nappo eaiggáduššet ge sii sámi gávtti.

Dasa lassin ahte oktagas, sohka, guovlu jna. eaiggáduššet gávtti, de das lea maiddá nana oktasaš eaiggátvuodadási. Vaikke vel molsašuddet ge gávttit báikkis báikái, de dain lea nu ollu mii lea oktasaš, ahte das vuolga sámi identitehta vuordámuš. Gákti lea juoga masa juohke sápmelaččas lea opmodatvuoigatvuhta, muhto ii fal oktovuogitvuhta. Dát opmodatvuoigatvuodajurddašeapmi ja riekteprinsihpat leat maid sivan dasa ahte sámit dávistit garrasit go olggobealde olbmot geavahit gávtti. Dakkár dahku rihkku dáid riekteprinsihpaid ja muhtun láchkai badjelgeahččá gávtti kulturmearkkašumi.

Dákkár elemeanttat maid sáhtá defineret immateriála kulturárbin ja maida čatnasit vuordámušat ahte gáhttet oktasaš eaiggátberoštusaid daid kulturmearkkašumi geažil, leat erenoamážit deattuhuvvon proševttas. Min oainnu mielde lea čielggas ahte sámit atnet dihto elemeanttaid sámiid oktasaš opmodahkan. Aiddo danne lea deađalaš gávdnat čovdosiid mat luitet min gáhttet dáid elemeanttaid kultuvrralaš integritehta nu ahte dat sáhttet muosis bisuhuvvot ja ovddiduvvot ja nu hálddašuvvot ja gáhttejuvvo oktasaš dásis. Dáid immateriála kulturárbelemeanttaid mii gohčodit dás duohko sámiid immateriála kultuvrralaš resursan ja opmodahkan.

Min mielas lea kultuvrralaš appropriášuvdna dahje eahpeoamastallan váldosivvan dasa ahte gažaldat immateriála kulturárbbi gáhttema ja hálddašeami birra lea loktejuvvon politihkalaš kártii. Danne mii geahčadit lagabui dán beali ja dan váikkusaid boahhtevaš kapihttaliin.

2.3. Kultuvrralaš appropriášuvdna

2.3.1. Kultuvrralaš appropriášuvdna dahje eahpeoamastallan

Máilmmis leat ollu oahpes ovdamearkkat mat čájehit mo kultuvrralaš eahpeoamastallan ain čuohcá álgoálbmogiidda. Chanela bumerang, Victoria Secret-gahpir, Enigma Return to Innocence nammasaš musihkkadahku ja dakkár Disney-filmmat go Pocahontas ja Vaiana leat dakkár ovdamearkkat.⁶ Maiddáí sámi kultuvrrain lea guhká ávkkástallojuvvon heivemeahttumit ja lobiheamet ja almmá vuoigatvuoda haga. Ovdamearkan lea Kiwi-gákteášši Norggas⁷ ja Sámi Duodji-gálvomearkka mánggen Ruotas⁸, muhto boasttugeavaheapmi ja eahpevuoiggalaš ávkkástallan lea eanaš dáhpáhuvvon ja leamaš erenoamáš vahágin Suomas, erenoamážit suomelaš mátkealáhusindustriijas. Sámi duojit mánggejuvvojit ja sámi identitehtain ávkkástallet lokten dihtii iešguđet gálvvuid ja bálvalusaid árvvu ja regionála vuovdaleami dihtii. Dáin gálvvuin, bálvalusain dahje mátkealáhusmodeallain ii dárbbas leat makkárge oktavuoha sámiide dahje sámi kultuvrii, eai ge dat leat ávkin sámiide. Maiddáí sámi gielat, namat, musihkkavierut, mitalusat ja historjá geavahuvvojit iešguđet gávppálaš áigumušaide.⁹

Kultuvrralaš appropriášuvdna dahje approprieren (dahje eahpeoamastallan) – dahje dávjá geavahuvvon juridihkalaš terminologiija doaba *cultural (mis)appropriation* – lea seamma hástaleaddjin defineret ollásit go kulturárbi. Professor Susan Scadifi lea, min oainnu mielde čilgen kultuvrralaš appropriášuvdna (*cultural (mis)appropriation*) mearkkašumi ná: “oamastit eará kultuvrra vuoigŋalaš opmodaga, árbedieđu, kulturovdanbuktimiid dahje dávviriid lobiheamet”.¹⁰ Scadifi evttohus čilge bures guđe ihtagis lea sáhka. Mii lasihit vel ahte dát oamastallan dávjá dáhpáhuvvá almmá áddema haga nuppi kultuvrra.

Kultuvrralaš eahpeoamastallan čatnasa vuosttažettiin immateriála kulturárbaí.¹¹ Dávjá dat dáhpáhuvvá gaskal eanetlohko- ja unnitlohkokultuvrraid dahje -diliid dainna lágiin ahte eanetlohku lea dat gii oamasta ja unnitlohku ja/dahje álgoálbmogat atnet dán oamasteami heivemeahttumin ja

⁶ Elizabeth Roberts, ‘Chanel’s \$1,325 boomerang condemned as ‘cultural appropriation’, CNN Style, 16 May 2017, <http://edition.cnn.com/2017/05/16/europe/chanel-boomerang/index.html>, Jessica Misener, ‘Karlie Kloss wears Native American headdress at Victoria’s Secret fashion show’, Huffington Post, 8 November 2012, http://www.huffingtonpost.com/2012/11/08/karlie-klossvictorias-secret-headdress-fashion-show_n_2091958.html, ‘Taiwan Aborigines Sue Enigma, Music Companies’, Taiwan Headline News, 28 March 1998, available at <https://web.archive.org/web/20091027110752/http://www.geocities.com/enigmalaair/rtiarticle1.html>, Tina Grandinette, ‘Moana might be great for representation but it’s not all heartwarming for Hawaii’, The Guardian (UK), 12 January 2017, <https://www.theguardian.com/film/2017/jan/13/moana-might-be-great-for-representation-but-its-not-all-heartwarming-for-hawaii>

⁷ «Raser mot Kiwis koftestunt», Nordlys, (2010, čakčamánu 11. b.), <https://www.nordlys.no/nyheter/raser-mot-kiwis-koftestunt/s/1-79-5306233>.

⁸ <https://sverigesradio.se/artikel/5856459>

⁹ Ovdamearkkaid sáhtta oaidni ovdamearkka dihtii Facebook-joavkkus «daja ii fake sáme garvvuide-Say NO to fake sámi costumes».

¹⁰ <https://jezebel.com/a-much-needed-primer-on-cultural-appropriation-30768539>

¹¹ Dattetge ferte deattuhit ahte eahpeoamastallan maiddáí čielgasit boahdá ovdan materiála domenas, ii dušše immateriála kulturárbbi dovddaheami bokte, muhto maiddáí go fysihkalaš dávvirat, olmmošlaš bázasat, ja arkiivaávdnasat eai geigejuvvo ruovttoluotta.

eahpevuoiggalažžan. Eanetlohkoolbmuid miela mielde lea dávjá nu ahte álgoálbmogiid immateriála opmodat ja kultuvrralaš resurssat, ja vel ieža álgoálbmogat ge, leat juoga maid friija beassá geavahit almmolaččat. Nu šaddá álgoálbmogiid immateriála opmodat dakkár resursačoakkáldahkan maid sii friija sáhttet roggat dahje geavahit seamma láhkai go vuovddi ja eará luondduriggodagaid.

Dát jurddašanvuohki sáhtta muhtumassii leat čuožžilan etnologalaš dutkama ja čoaggima áiggi go dat orui leamen dábálaš jurddašanvuohki buot álbmotárbevieruid birra. Liikká lea muhtun arkiivvaid, museaid ja eará sullasaš ásahusaid lahkona- ja bargovuogit gos rádjet etnologalaš čoakkáldagaid, čielgasit báidnojuvvon dakkár friija-geavahan-jurddašeapmái. Dat dáhpáhuva vaikke vel immateriála vuoigatvuođaid áddejupmi dáid čoakkáldagaid oktavuodas lea issorasat ovdánan čoaggináigodaga rájes min áiggi rádjai.

Vuostálasvuhtan dasa maid mii dávjá jáhkkit, de gávdno juridihkalaš suodjalus dakkár immateriála resurssaide mat gullet álgoálbmogiidda, ja dáid resurssaid sáhtta suodjalit sihke lágaid bokte immateriála rievtti birra dahje gávppálaš doaimma birra ja buori gávpevieru bokte. Seammas gáhtten ja suodjalus, muhto ii fal nu viidát gal, gusto maiddá sámii oktasaš immateriála resurssaide.

Sámi kultuvrralaš resurssaid eahpeoamastallan lea leamaš vejolaš muhtumassii dannego davviriikkalaš lágat eai čielgasit gielddede boasttugeavaheami dahje nuppi dáfus eai ge čielgasit sihkkaraste sámiiide oktavoigatvuođa sin iežaset kultuvrii. Dáid resurssaid sáhtta dattege gáhttet árrjalaččat juridihkalaš doaibmabijuid bokte ja nuppi dáfus lea maiddá resursageavaheapmi iešalddis muhtun muddui riektesuodjaleami rámmaid siskabealde. Sámiid oktasaš resurssaid beaktilis gáhtten kultuvrralaš eahpeoamastallamis eaktuda dattetge ahte eahpeoamastallan gehččojuvvo vuoigatvuođaperspektiivvas. Dat mearkaša ahte kultuvrralaš eahpeoamastallan adnojuvvo sámiiid opmodaga boasttugeavaheapmin ja nu dat rievttálaš oktavuodain adnojuvvošii lobiheapmin dahje heivemeahttumin.¹²

Nappo livččii ge gustovaš lágaid geavahettiin vejolaš ja lihkostuvašii bures jus gielddášii sámii kultuvrra boasttugeavaheami. Lea maid vejolaš oažžut rievttálaš suodjalusa sámiiid immateriála kultuvrralaš resurssaide seamma láhkai go oktavoigatvuođa suodjaleapmái, muhto dat eaktudivččii oktilis, árrjalaš ja beaktilis doaibmabijuid. Čuovvovaččat mii geahčadit lagabui guđe negatiiva váikkusat čatnasit sámiiid oktasaš immateriála resurssaid boasttugeavaheapmái.

2.3.2 Kultuvrralaš boasttugeavaheapmi ja dat guhkesáiggi vahágat maid dat lea dagahan Kultuvrralaš boasttugeavaheami vahágiid ii sáhte doarvái garrasit deattuhit. Sámi immateriála kulturárbbis ja kultuvrralaš resurssain lea stuorra mearkašupmi sámiiide, vuosttažettiin kultuvrralaččat, muhto maiddá ekonomalaččat.

Okta čielgaseamos vahátváikkusain sámii kultuvrra eahpevuoiggalaš geavaheamis lea ahte olggobealde olbmot ásahit gova das mo sápmelaččat leat. Dát ásahuvvon govat dávjá eai čájjet duohtavuodá, go dat juogo bisuhit boares vahátlaš stereotiippaid sápmelaččain dahje dat ásahit ođđa dakkáriid. Go diehtit man uhccán davviriikkaid eanetlohkoálbmot diehtá sámiiid birra, de sáhtta leat nu ahte dát gova, maid earát leat ásahan, lea áidna gova mii eanetlohkui gulli olbmos lea. Lea lossat dustet ja njuiget dáid stereotiippaid ja njuolgo rasismma, ja dat čuoheá renoamážit mánáide

¹² American Economy Ins. Co. v. Reboans, 852 F. Supp. 875, 881 (N.D. Cal. 1994)

ja nuoraide. Bahámus dilis sáhttet negatiiva stereotiipat dagahit ahte ovttaskasat garvet geavaheames kultuvrralaš elemeanttaid.¹³

Dasa lassin ahte gaskkustit siskkit ja kultuvrralaš árvvuid, leat kultuvrralaš resurssat leamaš vuodđun sámi ealáhusaide ja hutkás surggiide. Sámi doaimmaheaddjit leat guhká ráhkadan ja buvttadit ain buktagiid mat geavahit ja dovddahit sámi kultuvrra árvvuid, guoddevašvuoda, geavada, ja sámi identitehta. Maiddá olggobealde doaimmaheaddjit leat fuobmán kultuvrralaš resurssaid ekonomalaš geasuhanfámu ja daid ávkki. Danne fertejit sámi buvttadeaddjit ja doaimmaheaddjit gilvalit buktagiiguin márkanis mat eai leat eakti, ja sidjiide lea vahágin go sin eakti buktagat, dahkosat dahje bálvalusat eai gáhttejuvvo doarvái bures.¹⁴

Deatálaš lea fuobmát ahte dain surggiin, ealáhusain ja dáiddasurggiin mat leat vuodđuduvvon sámi kultuvrii, lea stuorra veadju váikkuhit positiiva sámi servodagaid ja sámi suorggi ekonomalaš ahtanuššamii ja nu ollislaččat sámi kultuvrra eallinfámolašvuhtii. Dat lea dušše vejolaš jus mii seammás nagodit suodjalit guoddevaš ja ulbmillaš geavaheami ja vuoigatvuodaide kulturelemeanttaid oktavuodaš.

Beroštupmi sámi immateriála kulturresurssaide ii jávkka. Olggobealde doaimmaheaddjit ohcet oktilaččat áidnalunddot, miellagiddevaš, čáppa ja eakti biergasiid main lea sierra historjá. Min immateriála kulturresurssat fáallet dakkár árvvuid ovdanbuktima mat ohcaluvvojit, danne dat leat čađat áitojuvvon. Go vel das ge ahte sámit almmolaččat dorjot dahje dohkkehít juoidá, sáhttá leat gávppálaš dahje eará árvu olggobealde olbmuide, go dat sáhttá doaimmat ovddasvástideaddji doaimma ovdamearkan.

Mii lea ovdal čájehan dušše moadde ovdamearkka sámi kultuvrra eahpevuoiggalaš geavaheamis, muhto várra lea dadjat juohke sápmelaččas njuolggá vásáhus dakkár boasttugeavaheamis. Vaikke vel boasttugeavaheapmi álo lea dušše okta eanjkildáhpáhus, de lea dain eanjkildáhpáhusain oktiibuot ja go dat geardduhuvvojit guhkesáiggi, vahátlaš váikkuhusat sámiide ja sámi kultuvrii.

Immateriála kulturresurssaid geardduhuvvon ja mearihis boasttugeavaheapmi gollada sámi kultuvrra. Mađi eanet boasttugeavaheapmi, dađi váddásat lea earuhit dan mii lea eakti, das mii ii leat eakti, árvu das mii lea eakti, uhccu dađistaga ja jávká loahpas ollásit. Dakkár kulturgollan sáhttá nappo njuolggá váikkuhit min vejolašvuodaide seailuhit oktasaš sámi identitehta ja nu maiddá váikkuhit vejolašvuodaide seailut álbmogin. Jus kultuvrralaš eahpeoamastallan ii dustejuvvo, de hedjonit geavadis kultuvrralaš vuoigatvuodaš ja sámiid iežaset vejolašvuodaš birget iežaset kultuvrrain.

¹³ Sámi kultuvrra ja sámiid eahpeoamastallama váikkuhusaid sámi kultuvrii, sáhttá oaidnit ovdamearkka dihtii dás; Lehtola Veli-Pekka: Aito Lappalainen ei syö haarukalla ja veitsellä. Stereotypiat ja saamelainen kulttuurintutkimus (1999), s.26 and Aikio Marjut & Aikio Pekka: Saamelaiskulttuuri ja matkailu (1993), s. 83-84, 87, 95.

¹⁴ Dán čuolmma oaidnit maiddá eará álgoálbmotservodagain – «Misrepresentation by sale of unauthentic products created by non-Indians, including imports from foreign countries, is a matter of great concern to Indian artisans, who may have to reduce their prices or lose sales because of competition from lower-priced imitations products. This could have a potentially significant negative economic effect on the Indian arts and crafts market and, consequently, on the individuals and tribes who rely on this market for income.» Indian Arts and Crafts: Size of market and extent of misrepresentation are unknown, Report to the Committee on Natural Resources, House of Representatives, Government Accountability Office, GAO-11-493, pg 1 (USA).

Kultuvrralaš boasttugeavaheapmi ii čuoza negatiiva dušše kultuvrralaš identitehtii, muhto maiddái duohta vejolašvuođaide bisuhit ja ásahtit gánnáhahtti ealáhusaid sámi kultuvrra vuodul.¹⁵

Vaikke vel me-too-lihkadus iešalddis lea lokten sensitivitehta, de berre fuobmát ahte kultuvrralaš boasttugeavaheapmi ii leat jávkamin dahje čielgamin iešalddis.¹⁶ Ii ge oro lassáneamen eanet mátkkoštemiid ja teknologalaš ovdáneami geažil, ii ge dainna go dáhtafievrrideapmi ja mángen lea šaddan álkibun go goassege ovdal. Jus mii háliidit eastadit sámi kultuvrra boasttugeavaheami, de mii dárbbášit čovdosiid. Riska ja hástalusat kultuvrralaš boasttugeavaheami oktavuodas mat leat namuhuvvon ovddabealde, čájehit čielga dárbbu hábmet struktuvrraid mat dustejit dán sisabahkkema. Boahtte kapihttalas oaidnit mo iešguđet instánsasat leat geahččalan dustet dáid hástalusaid.

3. Kárten – dárbbut ja doaibmabijut mat leat čađahuvvon

3.1. Kártema áigumuš ja lahknanvuohki

SPR doaibmaplána áigumuš lei kártet sámedikkiid iešmearrideami iešguđet riikkain árbedieđu ja kulturárbbi ektui ja politihka ektui gáhttema ja ávkástallama birra ja kártet guđe áššiin sámedikkiin leat juo oktasaš oainnut. Dasa lassin lei áigumuš árvvoštallat guđe politihkalaš oainnuide lea erenoamáš dárbu iešguđet proševttaid, láhkadoaibmabijuid ja riikkaidgaskasaš proseassaid ektui. Riikkaidgaskasaš proseassat čujuhit bargguide WIPO¹⁷, UNESCO konvenšuvnnaid¹⁸ ja ON biologalaš šláddjiivuoda (biodiversitehtakonvenšuvnna)¹⁹ rámmaid siskkabealde.

Prošeaktaáigodagas mii leat lagabui geahčadan sámedikkiid politihka immateriála kultuvrralaš vuoigatvuodaid ektui. Iskkadeapmi ii leat jurddašuvvon gokčat ja suokkardit buot oainnuid ja doaimmaid sámedikkiin historjjálaččat, muhto deattuhit dálá mihtuid ja erenoamážit čovdosiid. Go buot sámedikkit leat árrjalaččat bargan maiddái riikkaidgaskasaš proševttain, de mii leat maiddái geahčadan muhtun dain beliin. Ollislaš áigumuš lea gávdnat deataleamos ja eanemusat guoskevaš gažaldagaid SPR doaibmaplána mihtuin ja nu eanemusat ulbmillaš lahkoneami.

¹⁵ «Furthermore, Indian artisans have voiced concerns that the traditional knowledge of how to create these goods—often passed down from generation to generation within the tribes—will not be carried forward by younger generations if they cannot make a living producing these goods.» Indian Arts and Crafts: Size of market and extent of misrepresentation are unknown, Report to the Committee on Natural Resources, House of Representatives, Government Accountability Office, GAO-11-493, pg 1 (USA).

¹⁶ Jagi 2020 sáhtta atnit dan jahkin goas sensitivitehta álgoálbmogiid oainnuid ektui gávppálaš doaimmaide, leat lassánan mealgadit. Ollu stuorra fitnodagat leat rievadan buvttanama, dahje árvvoštallet dan dahkat. Geahča ovdamearkka dihtii <https://yle.fi/uutiset/3-11411795>.

¹⁷ World Intellectual Property Organisation (WIPO), jagi 2001 rájes lea WIPO bargan dainna ahte oažžut riikkaidgaskasaš gáhttema árbevirolaš kulturovdanbuktimiid, árbedieđu ja genaresursaid ektui.

¹⁸ Unesco Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions (2005), Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003)

¹⁹ The Convention on Biological Diversity (CBD, 1993).

3.2. Suoma bealde Sámediggi

Čuovvulan dihtii SPR doaibmaplána lea Suoma bealde Sámediggi iežaset siskkáldas raporttas/notáhtas geahčadan Sámedikki oainnuid kulturárbbi ja árbedieđu hálddašeami, ovddideami, gáhttema ja ávkkástallama ektui jagiid 2008-2019. Dát lea hui vuđolaš notáhta mii lea leamaš vuodđun min iežamet geahčadeapmái. Das gávnnavuvvo ahte Sámediggi mánggii lea gávnnavuhan ahte sámi kulturárbi gullá sámiid kultuvrralaš iešstivrejupmái ja ahte sámit ii ge stáhta berrejit dan hálddašit. Sámediggi lea, beroškeahttá áššis, juogo gáibidan ollislaš ráđđenvuoigatvuođa dahje ankke dásseárvosaš sárdnon- dahje ráđđenvuoigatvuođa resurssaid juogadeapmái, ja ahte Sámediggi atná iežas áššedovdin kulturárbeáššiin.²⁰²¹

Guokte njuolggadusčoahki maid Suoma bealde Sámediggi lea hábmen, leat guovddážis immateriála kulturresurssaid gáhttemis ja hálddašeamis. Goappašagain leat čielga politihkalaš njuolggadusat maid vuodul olggobealde doaimmaheaddjit berrejit doaibmat, ja nubbi árvala maddái vuogi.

Prosedyrabagadus dutkan- ja eará doaibmajuid váráš árbedieđu ja kulturárbbi oktavuodas

Sámedikki stivra lea jagi 2016 mearridan prosedyrabagadusa gulaskuddan dihtii sámi ovddalgihtii miehtama friija dieđuid vuodul dutkanprošeavttaid ektui sámiid kulturárbbi dahje árbedieđu birra dahje eará doaibmajuid birra mat váikkuhit dahje sáhttet váikkuhit sámiid kulturárbbái ja árbedihtui.²²

Dáinna bagadusain eaktuda Sámediggi ahte ohccojuvvo čálalaččat ovddalgihtii miehtan Sámedikkis ja sámi servodagas jus dutkan dahje plánejuvvon doaibmajidju sáhtta váikkuhit kulturárbbái dahje árbedihtui. Sámi servodahkan oaiuvduvvo maddái nuortalaččaid gilisearvi (*saa'mi siiddsääbbar*). Bagadus eaktuda ahte ohcan dahkkojuvvo rivttes áigái ja ahte guoskevaš sámi áššebeallái várrejuvvo doarvái meannudanáigi. Dasa lassin eaktuduvvo ahte ohcci muitala sidjiide prošeavtta ulbmila, čilge vugiid ja ávdnasiid maid áigu geavahit, čuvge prošeavtta áigeramma, váikkuhusaid gaskaboddasaš árvoštallama, plána mo uhcidit váikkuhusaid nu ollu go vejolaš ja ovddalgihtii árvoštallojuvvon etihkalaš čuolmmaid ja evttohusa mo daid čoavdit. Dasa lassin eaktuda plána das mo dieđut dahje ovddut máhcahuvvojit sámiide dahje juogaduvvojit singuin, ja ahte áššebealli galgá addit sámi vuostebeallái vejolašvuođa searvat prošeavtta válbmemii ja sihkkarastit resurssaid dasa. Dasa lassin eaktuda plána máhtu dahje juksojuvvon ávkki máhcaheapmái dahje juogadeapmái. Prošeavtta goalmátáššebealli ferte addit sámi áššebeallái vejolašvuođa searvat prošeavtta čađaheapmái ja fuolahit resurssaid dasa. Dasa lassin galgá prošeaktaáššebealli reporteret sámi áššebeallái čađaheami birra ja ohcat ođđa mieđiheami rievdademiide.

²⁰ Ruotsala Anni-Helena: Sámedikki oainnut kulturárbbi ja árbedieđu hálddašeamis, ovddideamis, suodjaleamis ja ávkkástallamis. Čoahkkáigeassu Sámedikki oainnuin jagiin 2008-2019, 4.2.2020 (Siskkáldas áššergirji).

²¹ Ruotsala 2020, s. 4.

²² Menettely saamelaiden vapaan, tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen tiedustelemiseksi saamelaiden kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevissa tutkimushankkeissa sekä muissa toimenpiteissä, joilla on tai voi olla vaikutusta saamelaiden kulttuuriperintöön ja perinteiseen tietoon. Hyväksytty Saamelaiskäräjien hallituksen kokouksessa 24.11.2016. (Doaibmaplána gulaskuddan dihtii sámiid friija ja dieđuid vuodul ovddalgihtii miehtama birra dutkanprošeavttaide sámiid kulturárbbi ja árbedieđu birra ja eará doaibmajuid ektui mat váikkuhit dahje sáhttet váikkuhit sámi kulturárbbái dahje árbedihtui. Mearriduvvon Sámedikki stivračoahkkimis skábmamánu 24. b. 2016.)

Bagadusa álgooassi gávnnahe ahte áigumuš dáinna vugiin lea sihkkarastit ahte sámiid álgoálbmotvuoigatvuođat ollašuttuojuvvojit bajábealde namuhuvvon proševttain, ovddidit sámiid kulturárbbi ja árbedieđu gáhttema ja sihkkarastit iešmearridanvuoigatvuođa iežas kulturárbái ja árbedihtui. Bagadusas namuhuvvo erenoamážit ahte mieđiheapmi ii jávkat sámiid eaiggáduššánvuoigatvuođa iežaset kulturárbái ja árbedihtui.

Ieš bagadus ii čilge mii lea sámiid árbediehtu dahje kulturárbi, muhto Sámedikki neahttasiidu bagadusa birra namuha máinnastanárbevieru, árbedieđu, árbevirolaš ealáhusaid ja kulturovdanbuktimiid sámiid materiála dahje immateriála kulturárbin. Fuobmán veara dán bagadusas lea dat bargovuohki mas mieđihanohcamiid meannudit vástideaddji fágasurggiid lávdegottit ja/dahje stivra iešguđet surggiid ovddasteddjiid evttohusaid vuođul.²³

Etihkalaš njuolggadusat ovddasvásttolaš sámi mátkeealáhusa várás

Sámediggi dohkkehii 24.9.2018 politihka ovddasvásttolaš ja etihkalaččat guoddevaš sámi mátkeealáhusa várás. Njuolggadusaid váldomihttun lea bissehit dakkár turismma mii ávkkástallá sámevuođain ja juohká boasttudieđuid sámiid birra. Njuolggadusat leat vuosttažettiin jurddašuvvon daidda sámi servodaga olggobealde doaimmaheddjiid várás mat ovddidit mátkeealáhusbuktagiid sámi kultuvrra vuođul, oahpásmahttet dan ja kommuniserejit dan, ja gallejeddjiid várás sámi guovlluide. Njuolggadusat namuhit mánga vuođđoprinsihpa maid sámi mátkeealáhus eaktuduvvo čuovvut. Eaktun lea earret eará ahte sámi kultuvrra árvu ja riggodat dohkkehuvvo ja árvvusadnojuvvo, ahte kulturárbi gáhttejuvvo ja bisuhuvvo eallinfámolažžan, ahte ovttasbargu lea ávkin buohkaide, ahte doaimmat ja buktagat leat eakti, ahte vuovdaleapmi lea ovddasvásttolaš ja etihkalaččat guoddevaš ja ahte kvalitehta sihkkarastojuvvo.²⁴²⁵

Njuolggadusaid vuođul gullá sámi mátkeealáhusa višuvdnii earret eará diehtujuohkinguovddáš sámi mátkeealáhusa várás, bistevaš ruhtadeapmi stáhta bušehta bokte, mii čohkke iešguđet doaimmaheddjiid bagadusa várás sámi mátkeealáhusa birra. Mihttun lea ahte guovddáš juohká duohta dieđuid sámiid birra, bagada das mo mátkkošteaddjit ja mátkeealáhusdoaimmaheaddit sáhttet láhttet, ja juohká dieđuid daid sámi mátkeealáhusdoaimmaheddjiid birra mat doibmet etihkalaččat guoddevaš vuogi mielde. Njuolggadusain leat maiddá ovdalis namuhuvvon bagadusat govvema birra.²⁶

Njuolggadusat sámi mátkeealáhusa várás eaktudit ahte sámiid kultuvrralaš integritehta dohkkehuvvo ja árvvusadnojuvvo. Njuolggadusat čujuhit maiddá sámiid oktasaš vuoigatvuhtii eaiggáduššat ja hálddašit iežaset kulturárbbi, mii mearkaša sámiid ja/dahje sámiid kulturárbbi juohkelágan buvttadeami, geavaheami ja/dahje ovdanbuktima iešguđet mátkeealáhusbuktagiin.

Njuolggadusaid vuođul mearridit sámit oktasaččat geavaheami ja dan ráddjemiid. Seamma láchkai go dutkan- ja eará vástideaddji doaibmabijuin, mearrida Sámediggi ja/dahje nuortalaččaid gilisearvi ovttas guoskevaš sámi servodagain/sogain dahje siida bargovuogi. Jus ášši lea viiddis, de dat

²³ Neahttasiidu: <https://www.samediggi.fi/tutkimuseettinen-menettelyohje/>

²⁴ Vastuullisesti ja eettisesti kestävä saamelaismatkailun toimintaperiaatteet. Hyväksytty Saamelaiskäräjien kokouksessa 24.9.2018, [Etihkalaš njuolggadusat ovddasvásttolaš sámi mátkeealáhusa várás 2018]. s. 5.

²⁵ <https://www.samediggi.fi/saamelaismatkailun-eettiset-ohjeet/>

²⁶ Saamelaismatkailun eettiset ohjeet [Etske retningslinjer for ansvarsfull samisk reiseliv 2018]. s. 6.

šiehtaduvvo ovttas Sámi parlamentáralaš ráđiin.²⁷ Dattetge eai namut njuolggadusat eanet bienasta bitnii makkár bargovuohki galgá geavahuvvot dakkár šiehtadusain, nappo gii gieđahallá vejolaš jearaheami ovttasbarggu ja ávkkástallama birra. Vuos ii oro leamen nu ahte lea ášahuvvon bistevas dahje čielga bargovuohki dasa. Vejolaš lea jearahit eanet dieđuid Sámedikki čállingottis ja prošeaktaovddasvástideaddjis.²⁸

Dán guovtti iešguđet bagadusas geassá Suoma bealde Sámediggi čielga linnjaid sihke kulturárbbi ja árbedieđu eaiggátvuhtii, ja sárdnunvuoigatvuhtii oktasaš gažaldagain. Dáid njuolggadusaiguin geahččala Sámediggi čielgasit eastadit ja ráddjet sámi kultuvrra boasttugeavaheami, ii dušše mátkeealáhusas ja buvttadahkamis, muhto juohkelágan doaibmabijuin mat sáhttet váikkuhit sámi kulturábái ja árbedihtui. Miellagiddevažžan lea maid ahte Sámediggi eaktuda ávkejuogadeami ja ahte iešguđet prošeavttain galget leat árjjalaš oassálastinvuoigatvuohta ja váikkuhanvejolašvuođat.

Biodiversitehtakonvenšuvdna ja Nagoya-protokolla

Árbedieđu gáhttema oktavuodas lea maid ávkkálaš geahččat biodiversitehtakonvenšuvnna nátionála čađaheami Suomas. Sámediggi lea oassálastán árjjalaččat ON biologalaš šláddjiivuoda konvenšuvnna šiehtadallamiidda ja maiddái dan nátionála čađaheapmái. Konvenšuvdna ja dasa gullii Nagoya-protokolla genaresursaid birra bođii fápmui nátionálalaččat jagi 2016 nu gohčoduvvon lágain genaresursaid birra. Lága ovdabarggus gávnnavuvvo ahte Nagoya-protokolla ovddida álgoálbmotjulggaštusa artihkkala 31 ulbmiliid genehtalaš resursaid ja daidda čatnaseaddji árbedieđu olaheami bokte ja daid ovdduid vuoiggalaš ja dásseárvosaš juogadeami bokte maid daid geavaheapmi addá. Dan ráđđehusproposišuvnnas mii lea čadnojuvvon láchkii, čuožžu ahte “genaresurssat gávdnojit ealliin, šattuain, mikrobain ja eará ealli organismmain.” Dutkanbeassama diehtovuđđui sáhtta ohat gelbbolaš eiseválddis (Suoma Birasguovddážiis dahje Luonduresursaguovddážiis) mii dieđiha ohcama birra Sámediggái.²⁹³⁰³¹

Genaresursalága vuodul eaktuda dieđuid geigen ahte gelbbolaš eiseváldi dohkkeha daid eavttuid maid Sámediggi ja geavaheaddji leat soahpan gaskaneaset. Viidáseappot, lága vuodul, sáhtta Sámediggi eaktudit ahte geigejuvvon dieđuid geavaheami ovddut juhkkjuovvojit govttolaččat ja dásseárvosaččat sámiide vai geavahanávki ovddida sámiid iežaset giela, kultuvrra ja sajadaga álgoálbmogin. Dasa lassin gielá láchka hedjonahttimis sámiid vuoigatvuođaid. Vaikke vel genaresursaláhka ii mieđit sámiide ollislaš ráđđenvuoigatvuođa, de dat leat dattetge mearkkašahhti

²⁷ Saamelaismatkailun eettiset ohjeet [Ettiske retningslinjer for ansvarsfull samisk reiseliv 2018], s. 7.

²⁸ Neahttasiidu: <https://www.samediggi.fi/meneillaan-olevat-hankkeet/vastuullinen-saamelaismatkailu-kavijaohjeistus-ja-oppimateriaalia-matkailualalle-saamelaiskulttuurin-turvaamiseksi/>

²⁹ Laki biologista monimuotoisuutta koskevaan yleissopimukseen liittyvän Nagoyan pöytäkirjan täytäntöönpanosta (394/2016) [Láhka dan Nagoya-protokolla čađaheami birra mii gullá biologalaš šláddjiivuoda konvenšuvnii, manjá Láhka genaresursaid birra].

³⁰ (Government proposal) Hallituksen esitys eduskunnalle biologista monimuotoisuutta koskevaan yleissopimukseen liittyvän geenivarojen saatavuudesta sekä niiden käytöstä saatavien hyötyjen oikeudenmukaisesta ja tasapuolisesta jaosta tehdyn Nagoyan pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laeiksi sen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja biologista monimuotoisuutta koskevaan yleissopimukseen liittyvän Nagoyan pöytäkirjan täytäntöönpanosta HE 126/2015 vp., s. 5.

³¹ Lov om genressurser, §§ 6 og 7.

nationála dohkkehus sámiid oamastanvuoigatvuođas árbedihtui genaresurssaid birra.³² Nu go mii áddet, de lea Sámediggi hábmemin siskkáldas njuolggadusaid lága oktavuhtii.

3.3. Ruoŧa bealde Sámediggi

Mii leat árvoštallan muhtun dokumeanttaid mat láidestit Sámedikki politihka Ruoŧas ja mat min mielas leat deaŧalaččat áššái. Nu go mii áddet, de leat dát dokumeanttat leamaš vuođđun politihkalaš áigumušaide, muhto Sámedikkis eai leat prosedyrat dahje mieđáhusproseassat mat leat vuođđuduvvon dasa. Sámediggi hábmii jagi 2010 politihkalaš doaibmaplána árbedieđu várás. Sámediggi lea maid earret eará leamaš mielde čielggadeamen ovddasvástádusjuogu kulturárbbi hálddašeapmái, biodiversitehtakonvenšuvnna nationála čađaheami, ja váikkuhan OECD (organisašuvdna ekonomalaš ovttasbarggu ja ovddideami várás) čielggadusa sámiid oassálastima birra regionála ovddideapmái Ruoŧas.

Árbedieđu policy

Ruoŧa bealde Sámediggi lea jagi 2010 hábmen politihkalaš doaibmaplána árbedieđu várás mii lea jurddašuvvon oktasaš vuolggasadjin hálddašeami ja politihkalaš dási geavaheapmái, muhto maddái muđui servodagas.³³ Das áddejuvvo árbediehtu viidábun, nu ahte dát njuolggadusat orrot gokčamin buot immateriála kulturresurssaid. Dokumeanta gávnnaha čielgasit ahte mihttun lea hálddašit ja váikkuhit áššiin mat gusket sámi árbedihtui, riikkaidgaskasaš rievtti ja iešmearridanvuoigatvuođa vuođu. ³⁴ Áigumuš dokumeanttain lea leamaš čohkket etihkalaš njuolggadusaid sámi árbedieđu čohkkema, lávdadeami, vurrkema ja hálddašeami várás ja reflekšuvnnaid dan oktavuodas.³⁵

Njuolggadusaid mielde lea sámiid árbediehtu muhtun lágan immateriála opmodat mii sihke gullá ovttaskasolbmui ja sámiide oktasaččat. Danne gieldá dokumeanta earret eará eiseválddiid registreret pateanttaid ovttaskasolbmo nammii. Dokumeanta dahká maid oaivila árbedieđu kommersialiseremii. Kommersialiseren lea sámiid ovddasvástádus, ja dan ii berre dušše goalmátáštšebealli dahkat. Dokumeanttas eaktuduvvo ahte galgá dárkilit árvoštallat geas lea cealkinvuoigatvuohta ja mo kommersialiserema vejolaš ovdduid galgá juogadit.³⁶

Ovddasvástádus arkiivaávdnasiin – čilgehus

Jagi 2018 oaččui Sámediggi ovttas ISOF:in (*Institutet för språk och folkminnen*) bargamuššan guorahallat daid arkiivaávdnasiid čohkkema, dieđalaš geavaheami ja vurrkodeami mat čatnasit sámiide ja sámegielaide.³⁷ Čilgehusas lei ISOF ja Sámedikki gaskkas sierramielalašvuohta das mo berre čoavdit gažaldagaid mat gusket dáid ávdnasiidda. Sámediggái lei čuolbman dat go ii ovttasge leat oktiordnejuvvon ovddasvástádus sámiid kulturárbbis. Sámediggi evttohii ahte nannen dihtii

³² Láhka genaresurssaid birra §§ 6 ja 7.

³³ Árbediehtu,Árbediehto/Aerpimaahtoe. Sametingets policydokument för traditionell kunskap, 2010. Sámediggi (Ruoŧta) s.6-7. (Árbediehtu-policy, 2010)

³⁴ Árbediehtu-policy, 2010. s. 4, 19.

³⁵ Árbediehtu-policy, 2010. s. 6.

³⁶ Árbediehtu-policy, 2010. s. 17-18.

³⁷ Ansvar för samiskt kulturarv. Översyn av behovet att samla in, bevara och vetenskapligt bearbeta arkivmaterial med koppling till urfolket samerna och deras språk. Sametinget och Institutet för språk och folkminnen.Ku2017/02544/LS och Ku2017/00478/KL Dnr Sametinget 1.3.8-2018-1077Dnr Isof 14-17/1773. 2019-06-28

iešmearridanvuogatvuoda, galggai Ruota bealde Sámediggi oažžut ollislaš oktiordnenovddasvástádusa ja bargamuššan čohkket, vurkkodit, gieđahallat ja juohkit dieđalaš dieđuid earret eará sámi gielaide ja suopmaniid ja árbevirolaš musihka birra. Sámediggi galggai oktiordnet ja čađahit dán barggu ovttas museaiguin.³⁸ Dán rádjai eai leat jagi 2019 čilgehusa rávvagat vuolggahan ovddasvástádusjuogu ođasmahttima.

Biodiversitehtakonvenšuvdna

Seamma láhkai go Suoma bealde Sámediggi ge, de lea Ruota bealde Sámediggi bargan árjjalaččat biodiversitehtakonvenšuvdna oktavuodas sihke nátionálalaččat ja riikkaidgaskasaččat. Sámediggi lea bargan árjjalaččat dainna ahte dat galgá šaddat biodiversitehtakonvenšuvdna nátionála gaskavuodačuokkis, ja dat lea leamaš mielde čielggadeamen šiehtadusa nátionála čađaheami. Vuos eai leat Nagoya-protokolla mearrádušat implementerejuvvon Ruota nátionála lágaid.³⁹

OECD raporta

Sámediggi váikkuhii árjjalaččat jagi 2019 go OECD guorahalai sámiid oassálastima regionála ovddideapmái.⁴⁰ Raporttas čujuhuvvui earret eará dasa ahte okta dain stuorámuš hehttehusain ahtanuššamii sámi giehtaduodjesuorggis lei duodjeáddestallamiid lávdu.⁴¹ Raporta čujuhii dan stuorra vejolašvuhtii mii sámi kulturvuđot buktagiin, bálvalusain ja ealáhusain lea das ahte doarjut sihke regionála ja sámi servodaga ovddideami. Dan oktavuodas deattuhuvvui deatálažžan doarjut sámi fitnodagaid. Raporta bijai ovdan mángga rávvaga sámi ealáhusaid doarjumii. Earret eará rávvii OECD loktet oahppovejolašvuodaid dakkár gávpesuorggis mii lea sensitiiva sámi kultuvrra ektui, ja ahte berrešii iskat lea go vejolaš ásahit dakkár instánssa (mii govččašii olles Sámi) mii sierraluvvá ekonomiijas, maid sámit jođihit ja mii sáhtášii doarjut sámi fitnodagaid ja ealáhuseallima.⁴²

3.4. Norgga bealde Sámediggi

Go buohtastahtá Ruotain ja Suomain, de lea Norgga bealde Sámedikkis eanet fápmu kulturárbbi hálddašeamis ja bagadeamis dannego do das leat mealgat eanet ekonomalaš resurssat maid sáhtttá geavahit iešguđet ulbmiliidda iežas iešmearridanvuogatvuoda ja erenoamážit lágaid vuodul.⁴³ Earret eará ruhtada Norgga bealde Sámediggi iešguđet sámi museaid, ja das lea hálddašnovddasvástádus sámi kulturmuittuin kulturmuitolága mearrádušaid vuodul.⁴⁴ Mii geahčadeimmet lagabui muhtun dokumeanttaid ja doaibmabijuid maid Norgga bealde Sámediggi lea hábmen ja mat orrot leamen hui deatálaččat SPR áigumušaide.

Politihkalaš dokumeanttat mat gusket iešguđet surggiide ja doaibmabijuide ja ruhtadeapmái

³⁸ Ansvar för samiskt kulturarv, 2019, s. 4, 13-15.

³⁹ Traditionell kunskap för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Förslag på åtgärder för implementering av artiklarna 8(j) och 10(c) i Konventionen om biologisk mångfald (CBD). Naturvårdsverket & Sametinget Regeringsuppdrag M2017/00665/Nm. Dnr 1.3.8-2017-383. 2018-02-28, s. 5, 81-83.

⁴⁰ OECD. Linking Indigenous Sami People with Regional development 2019. Policy Highlights. (OECD Policy Highlights).

⁴¹ OECD Policy Highlights, s. 5

⁴² OECD Policy Highlights, s. 6,11.

⁴³ Sámedikki 2020 reviderejuvvon bušeahtta. Mearriduvvon 11.06.20.

⁴⁴ Láhka kulturmuittuid birra [kulturmuitoláhka].LOV-1978-06-09-50.§28.

Norgga bealde Sámediggi bidjá njuolggadusaid iežas politihkkii nu gohčoduvvon *dieđáhus-* dokumeanttaiguin, dieđáhusat mat gusket iešguđet surggiide. Jagi 2018 mannosáš dieđáhus duoji birra ealáhussan muitala ahte duoji mángen lea mielde vuolideamen ealáhusa gánnáhahttivuođa, ja adnojuvvo leamen hástalussan ealáhussii. Buoridan dihtii dan dili biddjojuvvo strategiijan ahte movttiidahttit ieš ealáhusa profileret iežas buorebut searvevuodas ja ásahit oktasaš gálvomearkka.⁴⁵ Maiddá mañimus dieđáhusas ealáhuspolitihka ja eallinfámolaš ealáhusaid birra deattuhuvvo dárbu doarjut ealáhusaid mat leat vuodđuduvvon sámi kultuvrii, ovdamearkka dihtii sámi duoji, mátkeealáhusa ja eará hutkás ealáhusaid ja loktet daid gánnáhahttivuođa ovdamearkka dihtii suodjaluvvon gálvomearkka bokte. Dokumeanta váldá ovdan Sámedikki strategalaš barggu vuoruheami mas ovddiduvvojit nana sámi gálvomearkkat ja dasa lassin árvoštallá etihka sámi kultuvrra kommersialiseremis.⁴⁶ Dát dokumeanttat mat čalmmustahttet ealáhusa, bidjet ovddasvástádusa gáhttemis sámevuoda ealáhussurggiide alcceseaset.

Dáid dokumeanttaiguin biddjojuvvojit maiddá láidestusat dasa masa Sámediggi galgá geavahit daid ekonomalaš resurssaid maid sii hálldašit. Lassin dasa ahte Sámediggi earret eará addá njuolgga ruhtadeami iešguđet surggiid iešguđet organisašuvnnaide, de dat juolluda maiddá iešguđet doarjagiid ja álggaha ieš prošeavttaid mat čatnasit daidda. Ovdamearkan prošektii mii galgá ovddidit immateriála kulturresurssaid guoddevaš geavaheami, lea jagi 2019 álggahuvvon *Vahca*-prošeakta mii lea ovttasbargoprošeakta Romssa gávpogiin. Prošeavtta áigumuš lea oahppat eanet ja ovddidit gelbbolašvuoda (ja maiddá geavahit dan eará sajiin) das mo sámi kultuvrra sáhtá kommersialiseret mátkeealáhusas guoddevaš vuogi mielde.⁴⁷

Sámi immateriála kulturárbi UNESCO konvenšuvdna immateriála kulturárbbi gáhttema birra

Norgga bealde Sámediggi lea hábmen politihkalaš njuolggadusaid maiddá sámi immateriála kulturárbaí dan dokumeantta vuodul mii čatnasa UNESCO konvenšuvdnii immateriála kulturárbbi gáhttema birra. Dokumeantta vuodul lea Sámedikkis iešmearridanvuoigatvuohta áššiin mat gusket kulturárbaí. Gažaldagat immateriála vuoigatvuođaid ektui eai gieđahallojuvvo njuolgga, muhto dárbu árvoštallat eaiggátvuođa immateriála kulturárbaí ja gažaldagat kulturárbbi kommersialiserema oktavuodas guoddevaš vuogi mielde, váldojuvvo ovdan.⁴⁸

Eará politihkalaš dokumeanttat mat gieđahallet dárbbu gáhttet oktasaš immateriála resurssaid, váldet maid ovdan dárbbu čielggadit oktasaš njuolggadusaid musihka ektui.⁴⁹

Čilgehus árbedieđu ja dan bargojoavkku birra mii čielggada árbedieđu hálldašeami

Norgga bealde Sámedikki dievasčoahkkin meannudii jagi 2016 sámediggeráđi čilgehusa árbedieđu birra. Das váldojuvui ovdan dárbu gáhttet árbedieđu vieris beroštusaid ektui ja ahte dat hálldašuvvo sámiid beroštusaid vuodul. Dokumeanta namuha maiddá dárbbu čielggadit rievttálaš ja

⁴⁵ Sámedikkiedieđáhus duoji birra ealáhussan. 2018. s.18-19.

⁴⁶ Šattolaš Sápmi. Ceavzilis ealáhusovdánahttin. Sámediggiedieđáhus ealáhusovdánahttima birra. s.17-20.

⁴⁷ <https://sametinget.no/ealahus/sami-matkealahus/vahca/>.

⁴⁸ Sámi immateriála kulturárbi ja UNESCO immateriála kulturárbbi gáhtten konvenšuvdna – čuovvuleapmi ja vejolašvuodát (Ášši 003/20 Sámediggeráđi – dievasčoahkkináššit, áššenummir 19/1030) 2020. s.8, 2.

⁴⁹ Čilgehus - luohti ja sámi musihka. Sámediggeráđi čilgehus – luohti ja sámi musihka.19/874. 12.02.2019. s.5, 8-9.

etihkalaš prinsihpaid árbedieđu ektui.⁵⁰ Jagi 2019 ásahii Sámediggi bargojoavkku árbedieđu várás mii galgá čielggadit ja hábmet evttohusa mo hálddašit árbedieđu boahhteáiggis. Dasa lassin gullá bargui earret eará árvvoštallat gažaldagaid árbedieđu organiserema (iešguđet doaimmaheddjiid rolla ja ovddasvástádusa) ja ruhtadeami.⁵¹ Bargojoavku geige raporttas njukčamánu 19. b. 2021.

Sámi dearvvasvuodadutkama etihkalaš njuolggadusat

Jagi 2019 dohkkehii Sámedikki dievasčoahkkin sámi dearvvasvuodadutkama etihkalaš njuolggadusaid. Dáin njuolggadusain bohtá ovdan ahte dutkamii galgá ohcat oktasaš mieđiheami. Sámediggeráđđi lea fápmudan mieđihanválddi dan áššedovdilávdegoddái mii lea ásahuvvon dan várás. Áššedovdilávdegoddái leat válđoáššis nammaduvvon dearvvasvuodafágaid fitnolaš doaimmaheaddjit ja akademalaš áššedovdit, muhto maiddái okta jurista. Suoma bealde Sámediggi lea nammadan ovttalahtuin. Mieđiheami dutkamii galgá ohcat Sámedikki neahttasiiddu elektrovnnalaš ohcanportálas.⁵²

Etihkalaš njuolggadusaid ulbmil lea nannet sámiid, álgoálbmogin, oktasaš vuoigatvuođaid dutkanprošeavttaide, ja dat čujuhit maiddái eará geatnegasvuođaide dutkama ektui mat vulget eará nationála lágain. Njuolggadusat almmuhit muhtun vuđolaš árvvuid mat galget fuolahuvvot dutkanprošeavttain ja válđá earret eará ovdan dan ahte dutkan galgá leat ávkin sámi servodahkii.⁵³ Dát árvvut sulastahttet hui ollu daid dutkanprošeaktanjuolggadusaid maid Suoma bealde Sámediggi lea hábmen.

Norgalaš njuolggadusat namuhit erenoamážit indiviidaid iešmearridanvuoigatvuođa, man Sámediggi dáid njuolggadusaiguin ii guoskkat. Eaiggáduššanvuoigatvuohta dieđuide (nappo resurssaide) namuhuvvo njuolggá dušše indiviidaid oktavuodas go guoská sin iežaset dieđuide ja dutkanbohtosiidda. Humánabiologijja ja sámiid genetiikka oktavuodas namuhuvvo sierra ahte mieđihanohcamiin prošeavttaide dán suorggis, berre erenoamážit čilget sámiid vuoigatvuođaid dan ávkái maid dutkanbohtosat addet.⁵⁴ Vaikke vel njuolggadusat eai njuolggá namut sámiid oktasaš vuoigatvuođaid immateriála resurssaide, de orru leamen nu ahte vuohki duođas geahččala láidestit resurssaid geavaheami oktasaš dásis.

Biodiversitehtakonvenšuvdna ja Nagoya-protokolla nationála čađaheapmi

Norgga bealde Sámediggi lea riikkaidgaskasaččat leamaš hui árrjalaš oassálasti riikkaidgaskasaš šiehtadallamiin biodiversitehtakonvenšuvdna ektui. Dasa lassin lea Sámediggi leamaš mielde nationála mearrádusa čađaheamis, mii muhtumassii vástida Nagoya-protokolla sisdollui. Danne lea Norggas gustovaš nationála mearráduš, lánkaásahus árbedieđu gáhttema birra genetiikkalaš ávdnasiid oktavuodas, man mihttu lea gáhttet sámiid árbedieđu ja beroštusaid genarájuid ektui.⁵⁵

⁵⁰ Ášši 043/16. Sámedikki dievasčoahkkin. Sámediggeráđi čilgehus barggu birra árbedieđu. Arkiivaáššenr. 14/4760. s. 2-3, 8.

⁵¹ Árbediehtu-prošeakta: <https://sametinget.no/alit-oahpahuš-ja-dutkan/arbediehtu-proseakta/>.

⁵² <https://sametinget.no/manaidvuodajalus-dearvvasvuodas-ja-sosiala/etihkalas-njuolggadusat-sami-dearvvasvuodadutkama-varas/sami-dearvvasvuodadutkama-assedovdi-etihkalas-lavdegoddi/>. (Etihkalaš njuolggadusat Sámi dearvvasvuodadutkama várás).

⁵³ Etihkalaš njuolggadusat Sámi dearvvasvuodadutkama várás, s. 1-2.

⁵⁴ Etihkalaš njuolggadusat Sámi dearvvasvuodadutkama várás, s. 2-3.

⁵⁵ FOR-2016-11-25-1367. Lánkaásahus árbedieđu gáhttema várás genehtalaš ávdnasiid oktavuodas.

Seamma láhkai go Suomas, de sihkkarastá dát mearrádus sámiid vuoigatvuoda juogadit ovdduid go dutkojuvvojit dahje eará láhkai geavahuvvojit genetiikalaš ávdnasat mat gusket sámiid árbedihtui. Erohussan Suoma bealde dillái lea ahte Norgga mearrádus lea dárkilat ja sihkkarastá buorebut sámiid vuoigatvuodaid. Norggas eaktuda geavaheapmi ahte guoskevaš sámi áššebealli mieđiha dasa. Viidáseappot lea mearriduvvon ahte sápmelaš ii dárbbas háhkat mieđiheami go guoská dan máhttuid maid guoskevaš servodat geavaha.⁵⁶ Dán rádjai ii leat vel fápmuduvvon váldi Sámediggái mearridit ohcamiid dán mearrádusa vuodul, ii ge Sámediggi leat soahpan siskkáldas prosedyraid dakkár dáhpáhusaid meannudeapmái, jus sámi dearvvašvuodadutkanlávdegoddi ii geavaheš dán lága.

Lešguđetlágan doaibmabijut ovttaskasdáhpáhusain

Norgga bealde Sámediggi lea manimus jagiid maiddá geahččalan váikkuhit áššiid ovttaskasdáhpáhusain. Jagi 2018 bohciidahtii stuorra fuomášumi ja digaštallama go Deanu golle- ja silbarávdii lei registreren sámiid beaivvášgovastaga iežaset gálvomearkan ja manjá gieldán eará sámi ealáhusdoaimmaheadji geavahit sullasaš govastaga iežas ealáhusdoaimmas.⁵⁷ Dan ášši geažil deaivvadii Norgga bealde Sámediggi Pateantastivrra ovddasteddjiiguin čakčat 2019, ja boađusin lei ahte fitnodaga gálvomearka sihkkjuvvui dainna ákkain ahte dat lei oahpis juo ovdalis. Dat dáhpáhus ahte registreret beaivvášgovastaga, dáidá mitalit hui čielgasit min dárbbu birra čielggadit ja ásahtit oktasaš buori ja guoddevaš gávppálaš vuogi mo ávkkástallat oktasaš kulturressursaiguin.

Nubbi ášši mii lea bohciidahtán ollu digaštallama, lei Nortura Joika-biergobullát mii oahpásmahtii sámiid dakkár vugiin mii ollu sámiid mielas lei áigahaš, ja vel rasisttalaš ge, ja ahte dat ávkkástallá sámi kultuvrrain almmá rievttálaš vuodu haga. Sámediggi ja Sámiráđđi lea šiehtadallan Norturain jagi 2020 giđa rájes. Geasset 2020 dieđihii Nortura ahte sii áigot rievdadit buktaga neagu ja nama ja ahte sii áigot ohcat dakkár čovdosa mii lea sensitiiva sámi kultuvrra ektui.⁵⁸

Norgga bealde Sámedikki mihtu lea guhká leamaš dat ahte ovddidit ja nannet kulturvuđot ealáhusaid ja dainna lágiin ásahtit kulturgáhttema mii vuolgá kultuvrra iežas siskkožis. Čielggas lea maid ahte Norgga bealde Sámedikki politihkas ja doaibmabijuin dávjá leat boahtán ovdan gažaldagat mat gusket oktasaš immateriála kulturárbbi eaiggáduššamii ja hálddašepmái, ja ahte dat muhtun muddui lea digaštallojuvvon politihkalaččat.

3.5. SPR ja Sámiráđi oktasaš lávdegoddi mii meannuda nationála govastagaid

Oppasámi govastatčoakkáldaga ásaheapmi dáidá leat čielgaseamos oktasaš politihkalaš áigumuš ja geavatlaš doaibmabidju dasa ahte hálddašit ja gáhttet oktasaš kulturárbbi. Sámi parlamentáralaš ráđis ja Sámiráđis lea oktasaš lávdegoddi nationála govastagaid hálddašeami várás. SPR čállii doaibma lávdegotti čállin. Govastatlávdegotti bargu lea evttohit oktasaš njuolggadusaid ja hálddašeami sámi leavgga ja sámi soga lálvaga várás, ja evttohit sámi álbmotluođi dohkkeheapmái boahtte Sámekonferánsii mii galgá lágiduvvot Ruoŋas čakčat 2021. Lávdegoddi lea evttohan Áillohačča dahkan luođi *Sámiid eatnan duoddariid* álbmotluohtin. Dál lea govastatlávdegoddi šiehtadallamin Valkeapää sogain ja Lásságámmi vuodđudusain vuoigatvuoda- ja hálddašangažaldagain luođi ektui.

⁵⁶ Láhkaásahus árbedieđu gáhttema várás genehtalaš ávdnasiid oktavuodas. § 2, § 4.

⁵⁷https://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/silbagavpi_manaha_oktorievtti_geavahit_sami_beaivvas-symbola__beaivvas_lea_beassan_friija_dal/11102098.

⁵⁸ https://www.nrk.no/sapmi/nortura-snur-etter-massiv-joika-kritikk-_endrer-navn-og-design-1.15077375.

Norgga lága vuodul Sámedikki kultuvrralaš iešstivrejumi birra (Láhka Sámedikki ja eará sámi riektediliid birra) sáhtta Norgga bealde Sámediggi addit lagat mearrádusaid sámi leavgga geavaheami birra. Maŋná lea bohtán sierra lálkaásahus, Lálkaásahus sámi leavgga geavaheami birra.⁵⁹ Nationála govastagaid hálldašeapmái leat maid čadnon eará hástalusat go dušše dat ahte bajábealde namuhuvvon lálka ii šat oro ollašuttimin oktasaš davviriikkalaš oainnu mo hálldašit nationála govastagaid. Eaiggátvuolta levgii, lávlagii ja boahktevaš luhtái sáhtta maid leat čadnon gávppálaš gažaldahkii, ovdamearkka dihtii ulbmillaš ja heivvolaš leavgageavaheapmi iešguđet gávppálaš buktagiin. Livččii vuogas árvoštallat dakkár gažaldagaid boahtteáiggis.

3.6. Rahčamušat gáhttet sámi kultuvrra iešguđet surggiin

3.6.1. Sámi Duodji gálvomearkan

Sámiráđđi ásahii 1980-logus oktasaš davviriikkalaš gálvomearkka Sámi Duodji (mii maid geavahuvvo Ruoššas). Gálvomearkka jurdda lei mitalit sidjiide geat ostet sámi duoji ahte buktaga lea sápmelaš dahkan. Mearkkain lei áigumuš earuhit hálbbes mángosiin mat dalle juo ledje hui ollu márkanis. Maŋimus jagiid lea Sámiráđđi evttohan ođasmahttit mearkka vai dat buorebut dávista sámi duoji ja sámi duodjesuorggi suodjalan- ja ovddidandárbut.

Jagi 2016 čielggadusas evttohuvvui ahte mearkka berre ođasmahttit dainna lágiin ahte váldit atnu eará, govddit «Sámi made»-mearkka. Dálá čuolbman lea mángen, mii leavvá eanet ja eanet, ja ahte oastit eai gávna sámi buktagiid. Go ođasmahtta mearkavuogádaga dasa ahte buorebut mitalit buktagiid sámi álgovuolggalašvuoda birra ja ahte mearka fállá buoret suodjalusa, de sáhtta maiddái njuolggá váikkuhit ja eastadit sámi dujiid mángema.⁶⁰ Sámi Duodji-gálvomearka sáhtta min oainnu mielde adnojuvvot árijalaš geahččaleapmin gáhttet sámi immateriála kulturárbbi ja doaimbidjun man áigumuš lea dan hálldašit.

3.6.2. Áššedovdijoavku Sámi Filbma Ofelaččat

Internášunála sámi filbmainstituhtta (ISFI, *International Sámi Film Institute*) ásahii jagi 2019 áššedovdijoavkku Sámi Filbma Ofelaččat mii galgá rávvet olggobealde filbmadahkkiid ja ruhtadeddjiid sámi filmma, sámi sisdoalu ja filbmema oktavuodas Sámis. Joavkku áigumuša lea hábmet bagadusa maid vuodul olggobealde doaimmaheaddjit eaktuduvvojit doaimmat. Áigumuššan lea earret eará eastadit stereotiippalaš gova sápmelaččain filmmain.⁶¹ Vuos ii leat bargovuohkebagadus almmuhuvvon. Maiddái dat áššedovdijoavku maid ISFI lea ásahan, sáhtta min oainnu mielde adnojuvvot geahččaleapmin bidjat rájaid sámi immateriála kulturárbbi birra.

3.7. WDAS-ovttasbargu ja áššit mat bohciidedje proševtta áiggis

3.7.1. Vuoigatvuoda- ja eaiggáduššavuđot lahkoneapmi vuolggasadjin

Ovttasbargu maid SPR ja Sámiráđđi álggahedje jagi 2018 Walt Disney Animation Studios fitnodagain (maŋná WDAS), sáhtta adnojuvvot (lassin dan govastatlávdegoddái mii hálldaša nationála govastagaid) nubbin oktasaš geahččaleapmin hálldašit oktasaš immateriála kultuvrralaš opmodaga.

⁵⁹ Sámeláhka LOV-1987-06-12-56, § 1-6. Lálkaásahus sámi leavgga geavaheami birra, FOR-2004-05-27-1087.

⁶⁰ Samerådets nettside: <https://www.saamicouncil.net/sami-duodji-mearka>.

⁶¹ <https://www.nrk.no/sapmi/isfi-asaha-filbma-ekspearta-joavkku-1.14745925> <https://www.nrk.no/sapmi/isfi-danner-en-ekspertgruppe-1.14745946>. <https://sverigesradio.se/artikel/7323634>.

SPR ja Sámiráđđi sohpe ovttasbarggu WDAS:in Jikŋon 2 filmma oktavuodas. Imkás-ovdaprošeavtta ulbmil lea leamaš árvoštallat ovttasbarggu WDAS:in ja čuovvulit mo šiehtadus realiserejuvvui.

Almmolaš šiehtadus WDAS:in gávnna ahte sámiid vuolggasadjin lea ahte sin oktasaš ja oktagaslaš kultuvra, oktan estetihkalaš elemeanttaiguin, musihkain, gielain, mitalusaiguin, historjjáiguin ja eará árbevirolaš kulturovdanbuktimiiguin, lea opmodagat mat gullet sámide.

Sámiid vuolggasadjin lea ahte árvusatnimii sámii vuogatvuodaid iežaset kultuvrii heivvolaš vuogi mielde, lea dárbu sihkarastit sensitivitehta, vejolažžan dahkat friija, dieđiheami vuodul ovddalgihtii miehtama ja sihkarastit ovdduid dohkálaš juogadeami.»⁶²

Ovttasbarggu WDAS:in geavahuvvui vuosttaš geardde árijalaš ja oktasaš vuogatvuoda- ja eaiggáduššavuodot lahkoneapmi mii dadjá ahte sámii oamastit osiid iežaset kultuvrras ja mii gáibida ahte dat eaiggátvuoda galgá árvvusadnojuvvot geavahettiin dan golbma prinsihpa mat leat namuhuvvon teavsttas. Kártema vuodul sáhtta dadjat ahte ii leat eaiggátvuodaoidnu mii lei ođas, muhto dan árijalaš ja čielga oktasaš implementeren. Vuogatvuodaid árvusatnin mearkkašii geavadis ahte ovttasbarggu eaktudii sensitivitehta, FPIC geavaheami ja ahte ávkejuogadeapmi galgá sihkarastojuvvot. Ovttasbarggu lei maid dat ođas ahte dohkkehuvvui vuolggasadjin ahte sámii opmodat oázžu seammalágan juridihkalaš suodjaleami go makkár beare eará immateriála opmodat. Ovttasbarggu WDAS:in lei mihttun dohkálaš ovttasbarggu goappašiid áššebeliide ja hálddašit vuogatvuodaid ovttaskasdáhpáhusas.

Ovttasbarggu geavatlaš sisdoallu lei veahkki sisdoaluin ja visuála elemeanttat maid sámii álbmot bijai filbmadahkkiid hálldui. Áigumuššan lei sihkarastit ahte filmma inspirašuvdna sámii kultuvrras čájeha dovdu sámii kultuvrii ja ahte min vuogatvuodát árvvusadnojuvvojit. Erohussan eará sullasaš ovttasbarggu máilmmis lei ahte vuos ásavuvvui ollislaš šiehtadus, ja ahte áššedovdiveahkki lei oassi ollislašvuodas. SPR ja Sámiráđđi stivrejeda ieža maiddái áššedovdiid. Riekteprinsihpaid immateriála kulturressasaid ektui, mat ledje čielgasat sámide, lei juoga mas *Verddet*-joavku rávvii filbmadahkkiide. Ávkin sámii álbmogii sohppojuvvui ollislaš šiehtadusas lei ahte WDAS almmuha dubbejuvvon veršuvna filmmas.

Nu mo namuhuvvon álggus, de ledje ollugat geat váldde oktavuoda Imkás-ovdaprošeavtta muttus sihke goalmátbealli ja sámii ieža. Dadjat buohkat geat váldde oktavuoda prošeavttain, ožžo vástádusa, ja vástádusat geahččaledje rávvet ja ovttas singuin geat váldde oktavuoda, mii geahččaleimmet gávdnat čovdosiid dáidda gažaldagaide.

Buot dáhpáhusat mat bohte ovdan prošeavttas, leat man nu láhkai leamaš govddibut čadnon sámii oktasaš immateriála kulturressasaid geavaheapmái kommersiála oktavuodain dahje prošeavttain main boahhtevuodas sáhttet leat kommersialiserenáigumušat. Dat ledje ovdamearkka dihtii čadnon dasa ahte geavahit sámii kultuvrra dáhtaspealuin, bohccobiergobuktagiin, mánáidgirjjálašvuodas, animašuvdnaprográmmain, árbedieđu geavaheamis kosmetihkkabuktagiin ja sámiegielaid geavaheamis ja ovttasbarggu sámiiiguin go ásaha fitnodaga image almmolašvuodas.

Stuorámuš oassi oktavuodáváldimiin gulai ovttaskas buktagiidda, muhto ovdamearkka dihtii sámii duodjesuorgi Suomas lei maiddai sámii áššebelli mii árvoštallojuvvui ovttas dainna mo buoremusat sáhtta vástidit daidda gažaldagaide mat bohtet searváii dahje ihtet dadjat beaivválaččat. Gažaldagat

⁶² https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/2019/09/Agreement_WDAS_SAMI.pdf.

goalmmátbealis ledje eanaš dan birra mo sii sáhttet ráhkadit, vuovdit dahje geavahit sámi duoji. Sámi Duodji muitala ahte sámiid vuoigaduvvon dávástusat kultuvrralaš eahpeomasteami vuostá, leat dagahan ostiid Suomas eahpádussii go ostet dujiid. Dasa lassin lei searvvi mielas deatalaš ahte duodjeealáhus ieš čielggasmahtta iežas geavada internehtas. Eanjkildáhpáhusat mas prošeakta lei mielde, sáhtta namuhit ankke Nortura ja Troms kraft. Manjimus namuhuvvon fitnodagain lea Norgga bealde Sámedikkis dál intenšuvdnašiehtadus nannen dihtii ovttasbarggu.

Buot dáhpáhusain maid ovdaprošeakta gieđahalai, lea seamma láhkai go WDAS-ovttasbarggus, geavahuvvon vuoigatvuođa- ja eaiggáduššánvuđot lahknanvuohki. Vuoigatvuođa- ja eaiggáduššánvuđot lahknanvuohki lea lihkestuvvan bures go dat lea geatnegahttan goalmmátbeali prošeavttas, ja min oainnu mielde beaktilit ja áddehahtti láhkai gaskkustuvvon, ja dat lea addán bohtosiid. Bođusin lea ahte mii leat juogo sáhttan eastadit ahte sámiid kulturopmodat geavahuvvo boastut dahje ásaht ávkálaš ovttasbargodiliid maid lea vejolaš stivret.

Vuoigatvuođavuđot lahknanvuogis eat leat dušše geavahan immateriála vuoigatvuođaid ja eará lágaid mat muddejit gávppálaš doaimmaid, muhto maiddái geavahan, sorjavaččat dáhpáhusas, erenoamáš vuoigatvuođaid mat dohkkehit erenoamáš vuoigatvuođaid eaiggátvuođa oktavuodas ja mat leat čállojuvvon nationála lágain genaressurssaid birra Suomas ja Norggas.

3.7.2. Hástalusat lahknanvugiin

Vaikke vel vuoigatvuođavuđot lahknanvuohki lea ge lihkestuvvan bures, de dat lea maiddái leamaš hástaleaddjin. Ovttasbargu WDAS:in ja dat dáhpáhusat maid Imkás-prošeakta gieđahalai, leat čájehan ahte dákkár barggu ovddeapmi, vai bargu boahhtevuođas galgá lihkestuvvat nu bures go vejolaš, dárbbáša eanet doarjaga ja barggu sihke siskkáldasat ja olggobealde. Ovdamearka dihtii ii lean vejolaš gieđahallat buot dáhpáhusaid mat ihte ovdaprošeavttas, oktasaš dásis, ja siskkáldas geavatlaš barggu oktiordnen lea leamaš hástaleaddjin. Heivehit siskkáldas gulahallama ja čeahkináiggiid ja addit áššebeliide guoskevaš dieđuid, lea váldán áiggi ja leamaš gáibideaddjin. Eanemus gáibideaddjin lea leamaš dat ahte sámiin álbmogin eai leat čielga politihkalaš, juridihkalaš dahje hálddahušlaš oktasaš struktuvrrat čielga fápmudusaiguin mearridit, doaibmat ja fápmudit válddi dáin áššiin.

Hástalusat iešalddiset eai leat hirpmástuhttit dannego ođđa árjjalaš ovttasbargu gávppálaš máilmmis lea čužžehan ollu gažaldagaid sisdoalu ja struktuvrraid birra. Dilli lea vearránan dannego rahčamušat leat leamaš čadnojuvvon dakkár ovttasbargodiliide main sáhtta leat hui viiddes váikkuhus sámiide ja sámi kultuvrii. Mii leat maid dájvá ferten ageret johtilit, mii oppalaččat lea dábálaš gávppálaš doaimmain. Dat lea buvttihan dárbbu ageret johtilit siskkáldas digaštallamiin, árvoštallamiin ja mearridemiin. Dasa lassin lea gávppálaš birrasis leamaš hástaleaddjin ahte vuolggasajis lea Sámedikki doaibma almmolaš, go buot gávppálaš birrasiid vuolggasadii ii leat almmolaš dassážiigo eará lea mearriduvvon. WDAS-ovttasbarggu ja daid dáhpáhusaid bokte leat mii ferten árvoštallat váttes gažaldagaid mat čatnasit sámi kultuvrra iešguđet beliide. Vaikke vel sámiid gaskkas leat ge viehka čielga riekteprinsihpat das ahte geas dat lea oamastanvuoigatvuohta ja vejolašvuohta geavahit immateriála kulturressurssaid ja makkár ovdasvástádus ja guđe vuordámušat čatnasit dasa, de lea easkka resursageavaheami oktavuodas goalmmátbeliin ja juridihkalaš doaimmat mat čatnasit dasa, mat leat bággen jurddašit praktihkalaččat ja heivehit riekteprinsihpaid gávppálaš doaibmabirrasii. Dat lea oahpahan midjiide ahte áššit mat siskkáldasat orrot čielgasat, eai dárbbáš leat seamma čielgasat gávppálaš birrasis, ii ge vel midjiide alcceseamet ge. Danne lea leamaš dárbu digaštallat siskkáldasat seammás go eanjilprošeavttain lea geahččaluvvon gávdnat ja hábmet čovdosiid.

Vaikke vel bargu lea ge leamaš hástaleaddji, de lea čielggas ahte muhtun áššiid meannudeapmi lea lokten min áddejumi sámiid dárbbuin ja árvvuin, ja immateriála kulturreсурssaid riekteprinsihpain. Seammás leat mii háhkan árvvolaš vásáhusa das ahte guđe gaskaomiid sáhtta geavahit immateriála kulturopmodaga gáhttemii ja suodjaleapmái.

3.7.3. Ovddut lahknanvugiin

Oktasaš immateriála kulturreсурssaid stivrejuvnon ja positiiva geavaheapmi gávppálaš ovttasbarggus olggobealde doaimmaheddjiiguin sáhtta mángga láhkai leat ávkkálaš. *Mee-too*-lihkadusa ja eanet sensitiivva geažil háliidit ollu olggobealde doaimmaheaddjit ageret ulbmillaččat ja rivttes láhkai, ja sin ovttasbarggus sáhtášii leat ávki sámiide. WDAS-ovttasbarggus ja dain dáhpáhusain maid prošeakta lea meannudan, leat mii oahppan ahte ovttasbargu olggobealde áššebeliiguin berre čađahuvvot ulbmillaččat ja dakkár vugiin mii heive gávppálaš birrasii. Siskkáldasat dat mearkkaša maiddái ahte berre sihkkarastit ahte gávdno doarvái politihkalaš doarjja ja doarvái resurssat ovttasbargui. Lihkostuvvan ovttasbargu sáhtta addit midjiide sámiide dakkár ovdduid ja ávkki maid muđui sáhtta leat váttis, divrras dahje veadjemeahtun fidnet.

Ovttasbargu addá vejolašvuodaid oažžut oidnosii, juohkit dieđuid ja oahpahit sámi kultuvrra birra eanetlohkoálbmogii ja eanedit sámegeielaid geavaheami ja oažžut daid eanet oidnosii ja buorebut dohkkehuvvot. Seammás dat addá vejolašvuoda čájehit mo ovttasbargu sámiiguin ja álgoálbmogiiguin oppalaččat dahkkojuvvo ulbmillažžan ja árvvusatnimiin. Dat lea erenoamáš deatalaš dál go ovddasvásttolašvuota ja etihka nannejuvvo gávppálaš máilmmis. Daid ovttasbargoprošeavttaid geažil mat mis leat leamaš, leat mii min bealis leamaš mielde váikkuheamen govdatit fitnodagaid ođđa ja eanet sensitiiva geavadiidda ja sin rievdamii eanet vuoiggalaš ja ovddasvásttolaš guvlui.

Ovttasbargoprošeavttat ja gaskavuodat leat maid addán eanet aiddolaš ovdduid nu go oahppovejolašvuodaid spesiálasurggiin, buoret bargovejolašvuodaid, njuolga ekonomalaš ovdduid ja ovdamearkka dihtii ruhtaskeanjkaid sámi dáidaga ja kultuvrra ovddideapmái. Doarjja sámegeielaid geavaheapmái ja sámegeiela oainnusmahttimii oppalaččat servodagas, leat leamaš erenoamáš deatalaš ovddut maid ovttasbargu lea buvttihan.

Ovdaprošeavttas mii leat maid geahčadan mo eanet áddejupmi sámi áššiide lea váikkuhan, ja ahte sámiin leat lotnolasat ávkkálaš ovttasbargodilit árvvolaš fitnodagaiguin. Mii leat oaidnán mo ovttasbargu WDAS:in lea váikkuhan eará fitnodagaid vuogi láhttet sámiid ektui, mii várra muhtumassii lea dagahan ahte nu ollugat leat váldán oktavuoda prošeavttain. Juohke vástideaddji lihkestuvvan ja positiiva ovttasbargodili maŋŋá, mas fitnodat dohkkeha ja árvvusatná sámiid vuoigatvuodaid iežaset immateriála kulturopmodahkii, lassána oppalaš dohkkehus dasa. Seammás mii lahkoniit dasa ahte vuoigatvuodaid árvvusatnin ja daid duohtandahkan, lea standárda geavat gávppálaš doaimmain ja eará prošeavttain, jus beare dáhttu lea dasa.

4. Politihka ja doaibmabijuid guorahallan – Dárbbut ja čuolmmat meannudeapmái

4.1. Dárbu oktasaš ja ovttalaš politihkkii ja čađaheapmái

Go guoská dasa ahte galggašedje kulturárbbi ja árbedieđu várás leat oktasaš politihkalaš njuolggadusat ja hálddašeapmi, nu mo namuhuvvon SPR doaibmaplánas, de berre áddet dárbbu oktasaš njuolggadussii ja hálddašeapmái ja mii dasa berre gullat, ain juo gaskaboddasaččat.

Ovdalis doaimmaid árvoštallama vuodul lea min mielas čielggas ahte sámiin lea sin oktasaš immateriála kulturárbbi, nappo immateriála kulturressursaid, ektui čielga gáhttendárbu gávppálaš geavaheami (ja geavaheami mii vejolaččat vuolgga dan) vuostá. Okta deataleamos dárbbuin lea ahte dat sámi kultuvrra elemeanttat main lea mearkkašupmi kultuvrralaš identitehtii ja oktavuhtii, galget gáhttejuvvot amas daid árvu geafahuvvat dahje njiedjat. Sámedikkit ja iešguđet instánsat leat iežaset vugiiguin geahččalan dan čoavdit. Dattetge lea čielggas ahte immateriála resurssat gullet oktasaččat buot sámiide geat ássat dan njealji riikkas. Dat lea maid sivvan manne lea dárbu oktasaš njuolggadusaide ja ovttalaš politihkkii ja hálddašeapmái jus dáhttu lea beaktilit gáhttet dáid oktasaš resurssaid ja daidda gullevaš oktasaš vuoigatvuođaid.

Čoahkkáigeassun sáhttá gávnnaht ahte buot Sámedikkiide lea deatalaš ahte sámit ja sámi kultuvra oažžu sensitiiva meannudeami iešguđet prošeavttain (ee. dutkamis jed.) ja goalmátbeali doaimmain. Erenoamážit Suomas leat ángiruššan dainna ahte eastadit sámi kultuvrra gierdameahtun ja lobihis ávkástallama. Iešguđet Sámedikkit leat iežaset ollu politihkalaš vuolgagiiguin lávken guhkkelebbui go dan ja eaktudan ahte sámiid oktasaš vuoigatvuođat ja vejolaš ovddut sámiide, galget sihkkarastojuvvot go sámiid kultuvrralaš resurssaiguin dahje máhtuin áigot ávkástallat dahje daid dutkat. Muhtun doaibmabijuin sii leat dan geahččalan sihkkarastit geavadis iešguđet vugiiguin.

Orru leamen nu ahte buot Sámedikkiide lea deatalaš ahte sámiid oamastanvuoigatvuohta ja iešmearridanvuoigatvuohta iežaset kultuvrii, árvvusadnojuvvo, muhto ii leat seamma čielggas maid dat mearkkaša geavadis. Nappo váilu ge ovttalaš vuodđu dasa mii lea iešmearridanvuoigatvuođa ja kultuvrralaš ieštivrema sisdoallu ja vuogit immateriála kulturressursaid ektui. Orru maiddá leamen nu ahte daid sámiid gaskasaš áddejumi mielde viehka čielga riekteprinsihpaid berre čielggadit gávppálaš birra, nappo sápmelaččaid ja fitnodagaid iežaset gávppálaš doaimmaide.

Hástalussan dál lea ahte dát Sámedikkiid viehka čielga cealkámušat sámiid iešmearridanvuoigatvuođaid ja oamastanvuoigatvuođa birra, bohtet ovdan ollu iešguđet dokumeanttain iešguđet áššiin ja fáttáin, muhto dušše muhtumiin dain leat dárkilat vuogit, dasa lassan leat erohusat riikkas riikii. Vaikke vel olggobealde doaimmaheddjiid sensitivitehta vuhtiiváldimis sámiid oainnuid, lea lassánan, de lea hástalussan dat ahte sámiin ii leat oktasaš, ovttalaš oaidnu dán suorggis, nappo eai leat ge makkárga oktasaš njuolggadusat dahje vuogit mo ovttas meannudit áššiid eai ge oktiordnejuvvon sámiid gaskkas ja/dahje olggobealde doaimmaheddjiid ektui.

Nu go daddjojuvvon, de ii leat sáhka das ahte váilot siskkáldas njuolggadusat dahje prinsihpat immateriála kultuvrra várás dahje dokumeanttat dan birra, muhto baicce das mo ovttas ja ovttalaččat gieđahallat ášši. Dan dáfus lea dárbu hábmet oktasaš politihka ja oktasaš vugiid sámiid

oktasaš immateriála kulturárbbi ektui vai dat leat čielgasat sihke sámiide siskkáldasat ja olggobealde doaimmaheddjiide.

Sámiid gaskasaš politihkalaš struktuvrraid koordinerema berre nannet ja dahkat eanet ovttalažžan. Nu sáhtášedje sámit hálddašit immateriála kulturresurssaid ollislaččat, oktasaččat ja mearkkašahhti láhkai fuolahit ja nannet vuoigatvuođaid daidda. Searvevuođa fámu čohkken ja dan oktasaš geavaheapmi váikkuhivččii maid dasa ahte eastadit duohta riskka das ahte olggobealde doaimmaheaddjit geat ohcet sámi miehtama, geahččalit ohcat dakkár ovttaskasaid dahje servodagaid mat sáhtášedje doarjut sin áigumušaid. Almmá nana, ovttalaččat politihkalaš ja geavatlát oktiordnema, sáhttet sámit biddjojuvvot vuostálagaid. Nana, ovttalaš ja oktiordnejuvvon politihkalaš ja geavtlaš lahkonaanvuohki immateriála kulturresurssaide ja gažaldagaide mat gusket daidda, váikkuhivččii dasa ahte uhcidit badjálás doaibmabijuid ja nu seasttášii resurssaid, áiggi ja áŋgiruššama.

Rávvejuvvo ahte buot Sámedikkat árrjalaččat ja ovttas jotket ohcat ja hábmet oktasaš čovdosiid dan sajis go ohcat suodjalusa kultuvrralaš eahpeoamasteami vuostá ovdamearkka dihtti rievdadusaid bokte nationála lágain dahje riikkaidgaskasaš čovdosiid bokte. Duohtavuohtan lea ahte riikkaidgaskasaš gáhttema ovddideapmi ovdamearkka dihtii WIPO bokte, ii leat lihkestuvvan doarvá bures. Vearrámus dilis sáhttá vel nu ge geavvat ahte riikkaidgaskasaš šiehtadusat maid stáhtat leat ásahan beroštusbeallin dahje nationála lágat, eai suodjal álgoálbmogiid beroštusaid, dahje vel ráddjejit ge álgoálbmogiid vuoigatvuođaid čađahit sin iešmearridanvuoigatvuođa ja dárbblašá vuoigatvuođaid.

Dasa lassin fáallet riikkaidgaskasaš šiehtadusat dábálaččat eanet abstráktalunddot suodjalusa mii álo gáibida nationála heiveheami ja mii dávjjimusat maiddá čađahuvvo heivehuvvon lágain. Jus baicce háliida juksat juridihkalaš suodjalusa sámiid kulturresurssaide nationála lágaid rievdadeami bokte, de ankke ferte diehtit maid ja mo daid háliida suodjalit. Dan gávnnahe vuos go dahká politihka eanet ovttalažžan, ja buoremus vuohki čielggadit rievdadusdárbbuid lea daid geahččalit geavadis. Geavtlaš bargu lea erenoamáš deatálaš immateriála kulturresurssaid ektui go daid gáhttet oktasaš dásis lea nu ođas ahte ollu čuoimmaid čoavdá easkka dallego juoidá geahččala ja geavaha hálddašeami. Danne livččii vuogas áŋgiruššat dainna ahte ásahit vuogádagaid ja rámmaid mat vástidit gáhttendárbbuide go dat čuožžilit ja gávdnat vástádusa geavadis. WIPO lea mángii gávnnahe dan seammá, ahte álgoálbmogat berrejit geavahit dan immateriálarievtti ja eará lágaid gáhttemii mat juo gávdnojit.

Geavtlaš lahkonaanvuohki ovttas politihkalaš bargguin veahkehivččii ollislaččat čađahit sámiid vuoigatvuođaid ja vástidivččii beaktilit gáhttendárbbuid iešguđet surggiin. Politihkalaš rahčamušat vuolggahit dájá buriid bohtosiid das ahte ovddidit sámiid oainnuid ja vuoigatvuođa go guoská mearrádusaide ja lágaid, muhto dasto ferte maiddá bohtosiid čađahit geavadis. Min oainnu mielde livččii buoremus árrjalaš ja strategalaš doaibmanvuohki ásahit dakkár struktuvrra mii sáhttá geavahit lága bokte addojuvvon vuoigatvuođaid geavadis, lassin dasa ahte evttohit dárbblašá rievdadusaid.

4.2. Gii berrešii beassat mearridit, ja guđe strategijain lea buoremus gáhttet?

Go juksá ovttamielalašvuođa gáhttendárbbu ektui ja geahččala ovttas gávdnat doaibmanvugiid, de lea ávkálaš atnit sihke mearridanfámu ja guđe doaibmanvuohki ja -strategiija lea buoremus dasa ahte gáhttet immateriála kulturresurssaid. Eahpitkeahhtá leat dál ollu oainnut das mo oktasaš immateriála kulturresurssaid berre gieđahallat. Danne berre árvoštallat galggašii go ovddasvástádus

sámi kulturressurssain ja mearrádusfápmu daid gávppálaš geavaheamis gullat ovdamearkka dihtii njuolggá áššedovdi áсахussii dahje vaikke eaŋkilolbmui. Berre maid árvoštallat sáhtta go gáhttema ja hálddašeami beaktilit lágidit dakko bokte ahte gáibidit sensitivitehta dahje áсахit oktasaš njuolggadusaid dahje etihkalaš njuolggadusaid, dahje berrešii go geavadis leat nannosat juridihkalaš čatnaseapmi. Geavat nannosat juridihkalaš čatnasemiin mearkkaša dás ahte sámiid oktasaš immateriála kulturábi adnojuvvo sámiid opmodahkan man dálá lágat gáhttejit ja sáhttet gáhttet. Vai dákkár juridihkalaš ja opmodatrievttálaš politihkka galgá leat beaktit, de eaktuduvvo buresdoaimbi vuogádat mii dan čađaha geavadis.

Sámedikki čielga cealkinvuoigatvuohta sámi álbmoga ovddasteaddjin

Berrešii leat čielggas ahte mearrideapmi oktasaš immateriála kulturressurssaid geavaheamis ovdamearkka dihtii gávppálaš doaimmain, lea menddo stuorra ovddasvástádus ovttá olbmui. Dat maid rihkku sámiid riekteprinsihpaid, go sin oainnu mielde leat sii geat oamastit daid resurssaid oktasaččat, ja dalle gullá maid cealkinvuoigatvuohta daid oktavuodas buot sámiide. Dat čájeha ahte dakkár bagadusat main goalmmátbealit dušše eaktuduvvon váldit sámiid mielde, ii doaimma jus plánejuvvon doaimbaidju čatnasa oktasaš eaiggátvuhtii. Dan dilis sáhtta eaŋkilolmmoš duođas šaddat oktasaš opmodaga ja sámi álbmoga beroštusaid goziheaddjin. Dán eaŋkilolbmoss livččii dalle maiddái oktoovddasvástádus vejolaš boasttuvuođain. Muhtun diliin ja vearrámuš dilis dat sáhtta hávkadit eaŋkilolbmo dáiddalaš friijavuodá ja bissehit ovttasbargoproševttaid go dát eaŋkilolbmot áddemis livčče fuolas das mo eará sámit anášedje dakkár doaimma.

Áššedovdi organisašuvnnas sáhtta leat buoret vejolašvuohta go ovttaskas sápmelaččas váldit ovddasvástádusa čovdosiin mat leat mearriduvvon, muhto dál ii leat vejolaš áššedovdi organisašuvnnas fápmuduvvon váldi geavahit oktasaš eaiggáda cealkinfriijavuodá ja nu ovddastit sámi álbmoga. Sii sáhttet maid gártat dakkár diliide mas plánejuvvon doaimma váikkuhusat čuhcet olggobeallái sin erenoamáš gelbbolašvuođa ja doaimmasuorggi, vaikke vel guovddášprošeakta livččii ge siskkabealde. Dat sáhtta dagahit dakkár diliid ahte proševttaid main lea stuorra váikkuhus sámiide, ii leat vejolaš gieđahallat nu ahte sáhtta vuhtiiváldit buot váikkuhusaid.

Ovdamearkan dasa lea girjjálašvuohta. Girjjiid vuodul ráhkaduvvojit filmmat dahje tv-ráiddut, mas fas vulget oalgebuktagat, ja oalgebuktagiid buvttadeami sáhtta lisensieret vaikke geasa. Dasa lassin sáhttet filmmaid vuodul ráhkaduvvot dakkár oalgebuktagat go teáhterčájálmassat, musihkkabihtát, samplen, gálvomearkkat mat čatnasit govvosiidda, ja máinnusgeavaheapmi. Áššedovdi organisašuvdna muhtun suorggis berrešii maiddái hálddašit ja sáhttit vuhtiiváldit buot vejolašvuođaid viidásat geavaheapmái vai livččii vejolaš bearráigeahččat duohta váikkuhusaid. Vai livččii vejolaš bearráigeahččat buot dáid riskkaid, de ferte áššedovdi organisašuvnnas dasa lassin leat mandáhta dasa ahte bidjat ovdan buot dáid vuorjašumiid ja vuodustit daid go šiehtadus šiehtadallojuvvo.

Midjiide lea čielggas ahte áššedovdi organisašuvnnas ii sáhte leat njuolggá mandáhta mearridit kulturressurssaid geavaheami. Dannego das lea sáhka sámiid oktasaš kulturressurssain, de lea čielggas ahte Sámedikkiin, mat ovddastit sámi álbmoga ja kultuvrralaš iešstivrema, lea sárđnunfápmu mearrideamis mo gáhtten ja geavaheapmi berre organiserejuvvo. Dat ii mearkkaš ahte áššedovdi organisašuvnnas ii galgga sáhttit leat rolla immateriála kulturressurssaid hálddašeamis boahttevuodas, ja rollajuogadeapmi lea dakkár ášši mii berre čielggaduvvot álggus juo jus háliida joatkit barggu.

Sensitivitehtagáibáduš ja bagadusat/etihkalaš njuolggadusat eai doaimma okto

Sensitivitehtagáibádus ja bagadusaid hábmen erenoamážit olggobealde doaimmaheddjiide lea eahpitkeahhtá ávkkálaš ja lávki rivttes guvlui. Bagadusat ja etihkalaš njuolggadusat leat mielde eastadeamen sámi kulturreсурssaid heivemeahhtun ja lobihis ávkkástallama. Min mielas eai dattetge atte dušše sensitivitehtagáibádus ja oppalaš bagadusat doarvái suodjalusa sámi kulturreсурssaide go buohtastahtá dárbbuin. Sivvan dasa lea dat duohtavuohta ahte almmá čadni ja heivehuvvon struktuvrra haga, de lea olggobealde doaimmaheddjiid duohken ieža dulkot sensitivitehta dahje čuovvulit bagadusaid doarvái bures. Olggobealde doaimmaheddjiin lea hárvve áššedovdamuš dahje kultuvrralaš áddejupmi dasa ahte sáhttit dahkat dáid mearrádusaid, ja dávjá lea sin beroštus dulkot (etihkalaš) njuolggadusaid alcceseaset ávkin. Nu sáhtá ge dulkot ahte sámit jávoheamet dohkkehit ahte sis ii leat (oamastan)vuoigatvuohta dáidda kulturreсурssaide ja nu eai makkárgge iešmearridanvuoigatvuođat daid ektui.

Go leat dušše njuolggadusat, de ii sáhte bearráigeahččat dahje dáhkidit geavadis ahte sensitivitehta čađahuvvo dahje ahte bagadusat čuvvojuvvojit. Dat oainnat eaktudivččii šiehtadusdili gaskal su gii bidjá gáibádusaid ja su gii čađaha doaibmabiju. Dávjá daddjojuvvo ahte sensitivitehta implementerema dahje bagadusaid čuovvuleami sáhtá gozihit eará láhkai (omd. áсахit almmolaš deaddaga), muhto dát gaskaoamit eai leat geatnegahttojuvvon ja doarvái dasa ahte sihkkarasti ahte eaiggáduššánvuoigatvuohta árvvusadnojuvvo eanaš diliin. Sosiála deaddagis leat ráddjehusat. Dat sáhttet doaibmat sin ektui geat háliidit ageret sensitiiva vugiin, muhto dat eai doaimma ovdamearkka dihtii dakkár goalmmábeliid ektui geain leat doarvái resurssat ja gelbbolašvuohta hálddašit sosiála reakšuvnnaid. Sensitivitehtagáibádus dahje njuolggadusat okto eai leat nappo doarvái dasa ahte áсахit guoddevaš, ávkkálaš ja buresdoaibmi vuođu immateriála kulturreсурssaid gáhttemii.

Evttohus riekte- ja opmodatvuođot politihkkii maid dakkár modealla doarju mas lea doaimmaheaddji

Ollašuhhtin dihtii SPR mihtu mii rávvet ahte áсахuvvo dakkár čielga oktasaš oaidnu ahte sámiiid immateriála resurssat leat sámi oktasaš opmodagat, ja ahte daid galgá ja sáhtá gáhttet. Čielga eaiggátvuođapolitihkka čielggasmahtášii maiddá mearridanfámu dán opmodaga geavaheami ektui sihke siskkáldasat ja olggobealde doaimmaheddjiid ektui. Go ásaha dakkár oainnu ahte dát immateriála kulturreсурssat leat opmodagat ja dain lea eaiggát – sámit – de lea vejolaš geavahit cealkinvuoigatvuođa dán opmodaga ektui jáhkehahtti láhkai almmá eahpečielggasvuođaid haga siskkáldasat dahje earáid ektui.

Riekte- ja opmodatvuođot vuogis leat mángga ovddu. Dat lahkonanvuohti dahká vejolažžan geavahit dan suodjalusa maid gustovaš lágat fáallet immateriála kulturreсурssaide. Ovdamearkka dihtii sáhtá dalle geavahit immateriála vuoigatvuođaid (gálvomearkkaid, dahkkivuoigatvuođaid, pateanttaid, gávpesuoallesvuođaid jna.) gáhttema ja olmmošvuoigatvuođašiehtadusaid ja eará sierra lágaid, nu go Nagoya-protokolla biologalaš šláddjiivuođa konvenšuvdnii, ja guoskevaš nationála čađahanlágaid Suomas ja Norggas. Dakkár lahkonanvuohti livččii čielggas maiddá olggobealde doaimmaheddjiide, go immateriála vuoigatvuođaid ja opmodagaid gáhtten ja gullevaš juridihkalaš rámmat juo gávdnojit ja čuvvojuvvojit. Riekte- ja opmodatvuođot lahkonanvuohti addá vejolašvuođa geavahit dakkár giela maid olggobealde doaimmaheaddjit, duopmostuolut, advokáhtat ja politihkkárat áddejit. Dat attášii maid čielga vejolašvuođa boahit lagabui ja gozihit daid olggobealde doaimmaheddjiid mat vurkkodit, čájehit ja juogadit sámiiid immateriála kulturreсурssaid ja gaskustit daid viidáseappot.

Danne mii evttohit ahte SPR váldá riekte- ja opmodatvuođot oainnu, nu mo dat boahá ovdan sámi álbmoga ja WDAS gaskasaš šiehtadusas, iežas almmolaš vuohkin. Almmolaš šiehtadusa

álgokapihttalis gáibiduvvo ahte sámi opmodatvuoigatvuohta dohkkehuvo, ja das daddjojuvvo mo dan ulbmillaččat vuhtiiváldá geavahettiin golbma vuođđoprinsihpa ovttasbargui. Mii maid evttohit ahte SPR dohkkeha dakkár politihkalaš vuođu mii dadjá ahte gažaldagaid oktasaš kulturopmođagaid ektui, galgá meannudit oktasaš dásis ja ahte oktasaš kulturopmođagaid vaikke guđelágan geavaheapmi galgá bohtit buohkaide ávkin. Dasa lassin mii evttohit ahte buot Sámedikkít dohkkehit dakkár vuođu ahte buot sámiin lea vuoigatvuohta geavahit oktasaš kulturressasaid ja ahte hálddašandoaibmajut sámiid oktasaš kulturressasaid várás, eai seaguhuvvo sámiid oktasaš kulturressasaid guoddevaš geavaheapmái.

Mii evttohit maiddá ahte SPR ja Suoma, Norgga ja Ruota bealde Sámedikkít ovttaš áhahit sierra oktasaš doaimmaheaddji man bargamuššan lea gáhttet sámiid oktasaš immateriála opmodaga ja gáhttet ja hálddašit daidda gullevaš vuoigatvuođaid. Oktasaš doaimmaheaddji modealla čohkkešii suorggi áššedovdamuša ja máhtu, resurssaid ja koordinerema ovtta goavddi vuollái.

Dakkár guovddáš ovttat dat doaimmašii guovddáš gulahallansadjin sihke siskkáldas gažaldagaid várás ja goalmátbeali ektui. Dainna lágiin livččii guovddáš ovttaga bajimus govva gažaldagaid ektui mat čatnasit áššái, ja dat dáhkidivččii ahte sámiin lea ulbmillaš koordineren ja hálddašepmi suorggis ja ahte dat gullevaš prinsihpat ja geavadat mat áhahuvvojit, maiddá čuvvojuvvojit. Guovddáš ovttaga bokte livččii maid vejolaš dáhkidit ahte šiehtadusat, geatnegasvuođa ja hálddašepmi leat konsekteanta.

Dát guovddáš doaimmaheaddji čielggadivččii maiddá sámiid agerema olggobealde doaimmaheddjiid ektui. Ovttasbargu olggobealde doaimmaheddjiiguin ja sin ektui sihkkarastá ahte immateriála kulturressasat eai geavahuvvo heivemeahttumit ja lobiheamet, dat sáhtášii maid bagadit das mii gáibiduvvo heivvolaš doaimmanvuogi sihkkarastimis. Guovddáš doaimmaheaddji sáhtta dárbbu mielde ohat ja ovddidit oktavuođaid dakkár luoheteahtti áššebeliide mat juogadit sámiid árvvuid ja višuvnnaid. Dat loktešii immateriála kulturressasaid árvvu sihke sámiid ja olggobealde doaimmaheddjiid ektui, ja dan láhkai nannešii daid.

Immateriála kulturressasaid hálddašepmi eaktudivččii beaktilis vugiid gáhttet immateriála kulturressasaid ja vuoigatvuođaid. Go resurssat geavahuvvojit lobiheamet dahje heivemeahttumit, de berrejit leat buresdoaimbi, beaktilis reakšuvdnavuogit ja -gaskaoamit. Buot, maiddá buriid, gávppálaš ovttasbargooktavuođain, lea dárbu árvvoštallat šiehtadusa ja čuovvulit šiehtadusaid čađaheami. Vaikke vel politihkalaš uhcimus mihttu kultuvrralaš approprierema ektui livččii gielidit heivemeahttun geavaheami, de gáibida beaktilis čađaheapmi maiddá ahte gildosa sáhtta čađahit, vaikke gáhttema bokte duopmostuolus.

Dárbu lea ovttahttit guovddáš ovttaga heivvolaččat sámi hálddašanorgánaid ektui, ja dat berre jođihuvvot ulbmillaččat sámi politihka vuođu. Sorjavaččat organisašuvdnahámis de dan jođiha dakkár hálddašanorgána politihkalaččat mii stivre ja bearráigeahččá ahte guovddáš doaimmaheaddji agere sámi servodaga árvvuid ja dárbbuid vuođu. Dakkár struktuvra mielddisbuktá ahte guovddáš doaimmaheaddji lea árvvolaš ja ávkkálaš sámi servodahkii ja addá doaimmaheaddjái vejolašvuođa bargat ulbmillaččat, bevttolaččat ja gávppálaš máilmmi gáibádusaid ektui.

Guovddáš doaimmaheaddji ollašuhášii geavadis sámi politihka ovdalis evttohuvon njuolggadusaid rievttálaš vuođu. Geavadis dat mearkkaša ahte dat oktasaš vuoigatvuođat mat leat oktasaččat buot sámiide, adnojuvvojit árvvus ja ahte gávdná čovdosiid mas dat golbma vuođđoprinsihpa (sensitivitehta, FPIC ja ovdduid dohkálaš juogadeapmi) sihkkarastojuvvojit. Go čohkke máhtu ja

proseassaid immateriála vuoigatvuođaid birra, de sáhtttá ásahit beaktilat, eanet árvvusadnojuvvon ja buoret áddehahtti struktuvrra mas lea eanet váikkuhanfápmu mainna sihke olggobealde doaimmaheaddjit ja sámi beroštusjoavkkut álkit sáhttet váldit oktavuoda. Guovddáš ovttaga sáhtášii ásahit gealbogáldun maid sámit ja politihkalaš doaimmaheaddjit sáhttet konsulteret gažaldagain dáid resurssaid ektui. Dainna lágiin veahkehivččii ovttatat vástidit daidda mearehis ollu gažaldagaide mat dál márret Sámediggái ja eará sámi doaimmaheddjiide.

Doaimmaheaddjimodealla doaimmašii áššedovdin iežas suorggis maiddá go guoská Sámedikkiid politihkalaš ángirusšamii nationála dásis ja riikkaidgaskasaš barggus. Dat sáhtášii gávdnat ja cuiggodit váilevašvuođaid rievttálaš gáhttemis, evttohit čovdosiid ja doaibmabijuid ja nu doaibmat áššedovdin doarjjan politihkalaš doaimmaheddjiide ja sin áigumušaide. Dakkár bargu veahkehivččii hábmēt nationála vuođuid dasa ahte rievdadit nationála gustovaš lágaid dahje ásahit vuođu ođđa lágaid doppe gos dasa lea dárbu. Dakkár doaibman geavat veahkehivččii ovddidit sámiid oktasaš oainnuid riikkaidgaskasaš bargui dannego geavatlaš vásáhusat ásahit vuođu sámiid oainnuide dakkár áššiin.

4.3. Loahpalaš árvvoštallamat

SPR doaibmaplána vuođul lea ovdaprošeakta ohcan gaskaboddasaš sisdoalu politihkas immateriála kulturárbbi ja árbedieđu várás ja dan hálddašeapmái. Guovddáš gažaldagat sámiid oktasaš immateriála opmodagaid geavaheamis, nu go namat, beaggin ja immateriála kultuvra ja árbediehtu, sáhttet vuolggahit doaibmabijuid mat fas vuolggahit kommersialiserema gávppálaš máilmmis.

Doaimmat gávppálaš birrasis eai leat dábálaččat oahppásat eai Sámediggái eai ge Sámi parlamentáralaš ráđđái mat árbevirolaččat agerejit stáhta dahje eará almmolaš válddi ektui. Rahčamušat Sámi parlamentáralaš ráđi doaibmaplána ektui čielggadan dihtii immateriála kulturresurssaid dili hábmejuvvojit duohta dárbbuide. Almmá oktasaš doaibmabijuid hága lea dat riska ahte olggobealde doaimmaheddjiid gávppálaš doaimmaid negatiiva váikkuhusat (dahje dat sáhttet vuolggahit kommersialiserema) áitet iešmearridanvuoigatvuođa, kulturvuoigatvuođaid ja eaiggáduššánvuoigatvuođa čađaheami. Dasa lassin lea siskkáldas dárbu árvvoštallat mo sámi oktasaš opmodaga galget sámi indiviidat ja fitnodagat váldit atnui guoddevaš vuogi mielde. Danne lea SPR:s vuđolaš dárbu meannudit dáid gažaldagaid mat váldoáššis bohciidit gávppálaš oktavuodain, dasa lassin ahte daid čovdit oktasaččat ja davviriikkalaš dásis.

Báhca vel árvvoštallat mii lea oktasaš mihttodási. Dat ahte dušše geahččalit eastadit sámi kultuvrra heivemeahttun ja lobihis geavaheami ja gávppálaš dahje eará doaimmaid negatiiva váikkuhusaid, gáibida ahte njuolggadusat leat ovttalaččat ja ahte gávdná dakkár struktuvrralaš čovdosa mii lea rievttálaččat beaktil. Dan čovdosa rámmaid siskkabealde mii implementere njuolggadusaid, lea vejolaš dárkkuhit ja gozihit sámi kultuvrra vejolaš ávkástallama, dasa lassin ahte eastadit boasttugeavaheami dainna lágiin ahte gieđahallat ášši ja beaktilit mearridit biehttalusa, nappo gielidit vejolaččat plánejuvvon doaibmabijuid, ja dárbbu mielde vejolaččat eastadit rievtti bokte.

Muhto jus mihttu lea sihkarastit sámi álbmoga vuoigatvuođaid, váikkuhanfápmu ja ovdduid mat bohtet ovdan iešguđet politihkalaš dokumeanttain, de dárbbušuvvojit eanet go dušše ráddjejuvvon doaibmabijut dahje doaibmabijut mat leat vuodđuduvvon etihkalaš njuolggadusaide. Viidáseappot lea gažaldat háliidit go čađahit ovttalaš ja čielga eaiggátvuođapolitihka ja gáhttet oktasaš immateriála kulturresurssaid ávkin sámiide. Dat eaktuvivččii dakkár árjjalaš lahkoneami mii ii dušše gáhtte oktasaš immateriála kulturresurssaid, muhto mii maiddá ovddida ja hálddaša vuoigatvuođaid mat čatnasit

dáidda resurssaide. Dainna lágiin duohtavuodas dorjjošii sámiid ja sámi kultuvrra ekonomalaš eavttuid doaibmamii go doarju ealáhusaid mat leat vuodđuduvvon sámi kultuvrii ja sámi dáiddašlájaid, dasa lassin čatnat daid govda politihkalaš bargui iešguđet arenain. Beroškeahhtá guđe dási mii áiggošeimmet juksat, de lea čielggas ahte dan juksamii dárbbasuvvojit oktasaš politihkalaš ja struktuvrralaš čovdosat.

5. Prošeavtta evalueren ja rávvagat viidásat bargui

5.1. Prošeaktaplána bargovugiid ja mihtuid evalueren

Nu mo namuhuvvon álggos de lei Imkás-prošeakta vuodđuduvvon SPR doaibmaplánii. Prošeavtta mihttun lei juksat sámi oktasaš kulturárbbi ja resurssaid oktasaš oppasámi hálddašeami.

Ovdaprošeavtta boađusmihttu lei hábmet vuogádatevttohusa sámi immateriála kulturárbbi gáhttema ja hálddašeami várás, mii lea ságaškuššojuvvon sámi servodagas ja mas lea vuodđu servodaga dárbbuin. Ovdaprošeavttas ledje golbma bajimus, guhkesáiggi mihtut: 1) Kártet ja defineret oktasaš immateriála kulturárbbi ja daid riekteprinsihpaid mat gustojit, 2) Hábmet strategiija sámi immateriála kulturárbbi gáhttemii ja hálddašeapmái, ja mekanismmaid maid vuodul daid sáhtá čađahit geavadis, ja 3) Ásahit hálddašanvuogádaga oktasaččat eaiggáduššojuvvon immateriála kulturárbbi várás.

Ovdaprošeakta galggai čohkket, defineret ja válddahit prinsihpaid, dahkat mearrádusaid oktasaš immateriála kulturárbbi ektui, ja evttohit geavahanládis prinsihpaid ja mo daid galgá hálddašit ja ovddidit oppasámi áddejumi vuodul. Ovdaprošeavtta čuovui váldoprošeakta man ulbmil lei čađahit dan barggu masa ovdaprošeakta lei láchččán dilálašvuodaid.

Prošeaktaplánas ledje dasa lassin vihtta dihto bargamuša. Vuosttaš bargamuš lei kártet ja defineret fáttá ja juridihkalaš dili SPR-dásis. Raportta oasis 1 – 4 válddahit dan barggu, ja erenoamážit oasis 2 ja 3. Nubbi bargamuš, geahča oasis 3.7, lei čohkket ja geavahit vásáhusaid (strategiija, prinsihpaid ja bargovuogi) WDAS-ovttasbarggus. Goalmmát bargamuš lei hábmet strategiijaid ja prinsihpaid oktasaš kulturresurssaid geavaheapmái, gáhttemii ja hálddašeapmái, ja viđat bargamuš lei fas evttohit mo immateriála kulturárbbi hálddašit boahttevuodas. Raportta 4. oasis leat evttohuuvon strategiiat ja prinsihpat hálddašeami várás oppasámi dásis.

Njealját bargamuš lei čađahit gulaskuddamiid ja digaštallat fáttá sámi servodagain. Bargojoavku mearridii ahte Sámedikki, sihke hálldahuslaš ja politihkalaš dásis, galge ságaškuššat ášši govdadit oahpásmuvvan dihtii fáddái ovdalgo váldet oktavuoda sámi servodaga eará osiiguin. Plánejuvvui ahte bargojoavku galggai fitnat galledeamen Sámedikkiid álggahan dihtii prošeavtta. Plána lei maid lágideit golbma iešguđet wbinára; álgo guokte Sámedikkiid [hálldahuslaš] bargoveagaiguin, ja goalmmát fas politihkkáriiguin. Muhto lohkkaduvvon servodaga geažil, ja giddejuvvon rájaid geažil, šattai veadjemeahtun čađahit fysihkalaš čoahkkimiid, mii vuolggahii negatiiva váikkuhusaid oppasámi mihtuide ja prošeavtta oktasaš lundui. Dan sajis go čađahit galledemiid ságaškuššan dihtii čuolbmačilgehusaid, kártet ja ollašuhttit buot áššebeliid dárbbuid, ja duddjot áddejumi, de fertii bargojoavku čađahit plánaid gáiddusčoahkkimiid bokte neahtas.

Ovdaprošeavttas lei gudneángeris plána, ja aiddo dallego prošeakta álggahuvvui njukčamánu 2020, de leavvagođii COVID-pandemiija. Eai lean dieđut das man guhká pandemiija bisttášii, eai ge das man

guhkká servodaga lohkkadeapmi ja giddejuvvon ráját bisttášii. Prošeavtta álgomuttus digaštalai ja gávnna bargujoavku mihtuid ja bargamušaid čađahanplána. Jagi 2020 giđa mielde mearridii bargujoavku maiddái heivehit álgoplána ja lasihit lassibargamuša, namalassii vástidit oktavuođaváldimiidda ja gažaldagaide olggobealde doaimmaheddjiin ja sámiiin kulturressursaid geavaheami ektui. Sivvan dasa lei go Sámedikkit ja Sámiráđđi ledje háhkan ávkkálaš vásáhusaid ja eanet áddejumi WDAS ovttasbarggu bokte. Dat vásáhus galggai bohtit ávkin go geavahan-, gáhtten- ja hálddašanprinsihpat galge hábmejuvvot. Go dát bargu adnojuvvui ovddasmannibargun, de mearriduvvui ahte buoremus livččii gieđahallat čuolbmačilgehusaid ovttaid mielde, ja nu gávdnat buori vuogi mo vástidit oktavuođaváldimiidda, ja oažžut geahččaluvvot prinsihpaid geavadis.

Vaikke vel mearriduvvui ge viiddit prošeavtta guđat bargamuššan masa gulai áššegieđahallan ja mii dagahii ahte šattai dárbu guhkidit prošeaktaáigodaga, de dat lei buorre mearráduš. Bargujoavku gieđahalai dahje veahkehii 15 iešguđet áššis. Sámediggi lea aiddo dál ožžon sierra čoahkkáigeasu dain prinsihpain ja bargovugiin mat geavahuvvojede go mii ovdaprošeavttas gieđahalaimet oktavuođaváldimiid ja gažaldagaid, ja mii leat hábmen lassečállosa mas dát áššit ovddiduvvojit. Gaskamearálaččat ledje bargujoavkkus čoahkkimat juohke nuppi vahkus. Dáin čoahkkimiin digaštalai joavku prošeavtta ovdáneami, ja ollu áigi manai dasa ahte gieđahallat oktavuođaváldimiid ja gažaldagaid mat guske [sámi immateriála] resurssaid geavaheapmái.

Prošeakta lágiduvvui SPR stivrii miessemánus 2020, ja plána digaštallojuvvui doppe. Čielggai ahte Sámedikkiin ledje iešguđet oainnut ovdamearkka dihtii das geas dat lea mandáhta dahkat mearrádušaid dáin áššiin, ja mo ovdaprošeakta galggai stivrejuvvot. Iešguđet oainnuid geažil evttohii Norgga bealde Sámediggi ahte ovdaprošeavttas ii galgan leat stivrenjoavku, ja ovdaprošeakta galggai buktit árvalusaid dan ektui ahte galggai go váldoprošeavttas leat stivrenjoavku. Norgga bealde Sámediggi bivddii SPR stivrra árvvoštallat mo galgá dustet oktavuođaváldimiid ja gažaldagaid sihke olggobealde ja sámi doaimmaheddjiin sámi kulturressursaid geavaheami ektui.

Vuosttaš guokte webianára ledje dan golmma Sámedikki [hálddahuslaš] bargoveaga várás ja lágiduvvojede miessemánus ja álgo geahčen geassemánu. Eanaš oassálastit ledje Norgga bealde Sámedikkis. Oažžun dihtii buoret áddejumi iešguđet vuolggasajiin ja dan golmma Sámedikki mihtuin juksan dihtii SPR doaibmaplána ulbmiliid, ja juksan dihtii oktasaš áddejumi fáttás, de mearriduvvui ahte goalmát webinára, mii álgoálggus lei jurddašuvvon buot golmma Sámedikki politikkkáriid várás, baicce galggai lean ovttabeaivásaš bargobáđji mas galge árvvoštallat ja ságaškuššat SPR doaibmaplána ja bajimus mihtuid, ja ahte oassálastiide galge gullat dušše jođihangottit ja dušše moaddásat juohke golmma Sámedikki hálddahusa bargoveagas. Oassálastit geavahedje maiddái bargobáđji dasa ahte árvvoštallat mo sáhtta lágidit gaskaboddasaš mandáhta sámediggepresideanttaide vai sii sáhttet dahkat mearrádušaid hoahppoáššiin mat gusket kulturressursaid geavaheapmái.

Geasi mielde jotkkii bargujoavku ovttas Sámedikkiiguin hábmet čovdosa oppalaš gaskaboddasaš jođiheami fáddái, muhto gávnnavuvvui váttisin juridihkalaš hehttehusaid geažil. Danne mearriduvvui ahte bargujoavku dárbbu mielde galggai gieđahallat čuolbmačilgehusaid ovttas oktagaslaš Sámedikkiid stivraiguin dađistaga go dat bohtet. Čakčat ledje bargujoavkkus máŋga čoahkkima Sámedikki bargiiguin veahkehan dihtii kártet Sámedikkiid njuolggadusaid ja mekanismmaid, juksan dihtii ovdaprošeavtta kártenmihtuid.

Ovdaproševtta stáhtusraporta biddjojuvvui ovdan SPR neahttavuđot parlamentáralaš čoahkkimis ođđajagimánus 2021. Parlamentáralaš ságaškuššamat čájehedje barggu deatalašvuoda, ja plána joatkit barggu váldojuvvui mielde SPR áigodaga 2021-2022 ođđa doaibmapláníi. Nuppi bealis ledje álbmot válljen áirasiin eanet vuordámušat gulahallamii Sámedikkiid iešguđet politihkalaš dásiiguin, juksan dihtii doarjaga ja albma plánema dan golmma Sámedikki oktasaččat eaiggáduššojuvvon ja jođihuvvon váldoproševtta ektui. COVID-pandemiija geažil ja gullelaš giddemiid geažil, orru leamen nu ahte dás duohko šaddá gáibideaddjin plánet oppasámi proševtta ruhtadeami ja strukturerema, ja sáhtta šaddat hástaleaddjin čađahit váldoproševtta dárbbalaš muttuid.

Go ovdaproševtta evaluerejuvvo dan ektui ahte nagodedje go ollašuttit daid bargamušaid ja mihtuid mat mearriduvvojedje ovdaproševtta plánas, de oaidnit ahte 5/6 oassi čađahuvvui. Bajábealde nanuhuvvon bargamuš ahte fuolahit ášši govddit ságaškuššama, šattai váttis čađahit COVID geažil. Boahteáiggis ferte geavahit eanet resurssaid proševtta gulahallanpláníi ja bargui dainna, sihke juohkin dihtii dieđuid proševtta birra, muhto maiddái juksan dihtii daid dasa gulli mihtuid ahte oazžut govddit digaštallama servodagas. Go jurddaša ášši mohkkáivuođa ja dálá pandemiija ektui, de sáhtta dattetge dadjat ahte bajimus proševttamihtut ollašuttuojuvvojedje dohkálaččat.

5.2. Bušehtta ja golut

Nu mo namuhuvvui oasis 1.1, de lei proševttaáigodat álggus 9.3.2020 – 31.12.2020, ja ahte proševtta guhkiduvvui 9.3.2021 rádjai. Proševttaplána mielde lei bušeterujuvvon 1,2 miljon ruvnu álgo áigodahkii. Go buohtastahtta proševtta bušehta goluiguin, de orru leamen nu ahte proševtta lea bisson bušehta sikkabealde, vaikke vel proševtta guhkiduvvui ge. Sivvan dasa lea dieđusge vuollegis mátkegolut giddemiid geažil.

Jagi 2020 proševttarehketdoallu

Konto	Konto (T)	Koststed	Aktivite	Aktivite (T)	Beløp
3980	inntekt fra bruppeliv (ikke-betalende)	9020	41001	Felles Kulturarv	-1 500
5100	Midletidige ansatte	9020	41001	Felles Kulturarv	581 660
5150	Overtid midlertidige ansatte	9020	41001	Felles Kulturarv	1 112
5180	Feriepenger midlertidige stillinger	9020	41001	Felles Kulturarv	69 933
5250	Gruppelivsforsikring	9020	41001	Felles Kulturarv	1 500
5290	Motkonto annen fordel i arbeidsforhold	9020	41001	Felles Kulturarv	-1 500
5420	Pensjonspremie til SPK	9020	41001	Felles Kulturarv	74 337
5920	Gruppelivsforsikring	9020	41001	Felles Kulturarv	1 500
6300	Leie lokaler	9020	41001	Felles Kulturarv	26 106
6730	Andre konsulenttjenester	9020	41001	Felles Kulturarv	1 125
6781	Konsulent oversettelse/tolking	9020	41001	Felles Kulturarv	74 208
6870	Deltageravgift ved kurs og konferanser	9020	41001	Felles Kulturarv	14 762
6871	Kompetanseheving og utdanning	9020	41001	Felles Kulturarv	5 997
6903	Elektronisk kommunikasjon	9020	41001	Felles Kulturarv	716
7132	Reisekostnad, ikke oppgavepliktig	9020	41001	Felles Kulturarv	11 214
			41001	Felles Kulturarv	861 169

Jagi 2021 prošeaktarehketdoallu (gitta guovvamánu gaskkamuttu rádjai)

Konto	Konto (T)	Koststed	Aktivite	Aktivite (T)	Beløp
3980	inntekt fra bruppeliv (ikke-betalend	9020	28702	Kulturarv i Sapmi	-409
5100	Midletidige ansatte	9020	28702	Kulturarv i Sapmi	159 910
5180	Feriepenger midlertidige stillinger	9020	28702	Kulturarv i Sapmi	19 189
5250	Gruppelivsforsikring	9020	28702	Kulturarv i Sapmi	409
5290	Motkonto annen fordel i arbeidsfor	9020	28702	Kulturarv i Sapmi	-409
5420	Pensjonspremie til SPK	9020	28702	Kulturarv i Sapmi	19 202
5920	Gruppelivsforsikring	9020	28702	Kulturarv i Sapmi	409
6300	Leie lokaler	9020	28702	Kulturarv i Sapmi	10 319
			28702	Kulturarv i Sapmi	208 621

5.3. Rávvagat viidásat bargui

Go váldá vuhtii dan barggu mii dainna prošeavttain lea leamaš, hástalusaid maid mii dustiimet ja bohtosiid maid mii juvssaimet, de háliida bargojoavku evttohit mánga rávvaga mat sáhttet leat vuodđun viidásat bargui. Dain leat mánga mat gusket dasa ahte nannet struktuvrraid ja áddejumi nationála dásis, mat dainna lágiin sáhttet addit dárbbaslaš doarjaga oppasámi lahkonaanvugiide.

- 1) Vuosttažettiin dárbbasuvvo čielga politihkalaš oaivil ja čielga prinsihpat sámi immateriála kulturopmodagaid ektui. Mii evttohit daid vuodđudit daidda prinsihpaide mat leat ciegaduvvon sámi álbmoga ja WDAS gaskasaš ovttasbargošiehtadusas, ja de konkreta sámi álbmoga oaivilii nu mo dat lea daddjojuvvon šiehtadusa álggus.
- 2) Mii evttohat hábmet struktuvrraid ja prosedyraid dasa ahte gieđahalat gažaldagaid mat bohtet sámi álbmoga immateriála kulturopmodagaid birra. Mii leat vásihan ahte lea eahpádus sihke siskkáldasat ja olggobealde dan ektui ahte geainna galgá váldit oktavuoda, gii sáhtta kommenteret ja gii sáhtta dahkat mearrádusaid sámi immateriála kulturopmodagaid ektui.
- 3) Prosedyraid mat hábmejuvvojit, galgá sáhttit gávdnat Sámedikki siskkáldas struktuvrrain. Min vásáhus lea ahte maiddái siskkáldasat Sámedikkiin ja sámi eiseválddiid organisašuvnnain lea eahpádus das ahte gii dat galgá gieđahallat gažaldagaid sámi immateriála kulturopmodagaid ektui, ja guđe láhkai daid galgá gieđahallat.
- 4) Ruđaid ja bargiid berre várret dán suorggi ángiruššamii, masa gullá struktuvrraid, bargovugiid ja áššegieđahallama ovddideapmi. Dát bargu gáibida bargiid geain lea áššedovdamuš ja spesialiseren. Ángiruššan dán suorggis lea iešalddis hui deahtalaš, ja dan ferte maid áddet dan láhkai. Háhkan dihtii ja doalahan dihtii dárbbaslaš áššedovdamuša, ja juksan dihtii sávvojuvvon bohtosiid, de ferte nannet barggu ja dan ferte dakkár bargoveahki čađahit mii lea várrejuvvon dasa. Dat dahká ahte mii sáhttit čohkket vásáhusa, áššedovdamuša ja máhtu beaktilis ja váikkuhanfámolaš vuogi mielde.

- 5) Mii rávvet ahte sámi álbmoga politihkalaš šiehtadallansajádat oktiordnejuvvo riikkaidgaskasaš instrumeanttaid ja nationála lágaid ektui. Berre sihkkarastit ahte gávdno mekanisma mii ovddida ja giehtaguššá juohke nationála lága mii implementere sámi perspektiivva ja sámi vuoigatvuođaid. Sámiin lea erenoamáš nana sajádat nationála lágaid bokte mat implementerejit Nagoya-protokolla, muhto dáid lágaid geavaheapmi ja giehtaguššan ferte ovddiduvvot. Dat guoská seamma láchkai eará instrumeanttaide ja mekanismaide, go ovdamearkka dihtii sáhtta leat oiddolaš viidáseappot ovddidit gaskavuodaid ja gulahallanfierpmádagaid pateantaeiseválddiiguin oážžun dihtii ovdan sámi perspektiivva sin bargui.
- 6) Seamma láchkai go bargu nationála dásis, de ferte nannet ja viidáseappot ovddidit gulahallama, oktiordnema ja struktuvrraid Sámedikkiid gaskkas vai sáhtta gieđahallat gažaldagaid oktasaš opmodagaid ektui oktiordnejuvvon, oktasaš dásis.
- 7) Mii rávvet fuolahit struktuvrraid ja mekanismaid mat dorjot ja gozihit dálá ásahuvvon gaskavuodaid. Daid álgagiid ja gažaldagaid maid birra mii leat ožžon dieđu prošeaktaáigodagas, ja daid áššiid mat lea vuolgán sámiid reakšuvnnain, ferte čuovvulit dassážiigo sáhtta dadjat ahte áššit leat čađahuvvon dahje loahpahuvvon, ja mii rávvet viidáseappot fievrridit ja ovddidit dan barggu mii lea čilgejuvvon lassečállošis.
- 8) Mii rávvet iskat mo struktuvrraid ja ruhtadeami eanet guhkesáigásaš čuovvulanprošektii sáhtta sihkkarastit vai sáhtta nannet ja viidáseappot fievrridit daid doaibmajuid ja dan barggu maid mii evttohit.

GÁLDUT

Aikio Marjut & Aikio Pekka: Saamelaiskulttuuri ja matkailu (1993)

American Economy Ins. Co. v. Reboans, 852 F. Supp. 875, 881 (N.D. Cal. 1994)

Ansvar för samiskt kulturarv. Översyn av behovet att samla in, bevara och vetenskapligt bearbeta arkivmaterial med koppling till urfolket samerna och deras språk. Sametinget och Institutet för språk och folkminnen. Ku2017/02544/LS och Ku2017/00478/KL Dnr Sametinget 1.3.8-2018-1077Dnr Isof 14-17/1773. 2019-06-28.

Čilgehus - luohiti ja sámi musihkka. Redegjøreelse - joik og samisk musikk. 19/874. 12.02.2019. (NO)

Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions (2005)

Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003)

Convention on Biological Diversity (CBD, 1993).

David Rydenfalk, 'Debatten om "Äkta Sameslöjd" i examensbok', Sameradion & SVT Sápmi, miessemánu 8 b. 2014, <https://sverigesradio.se/artikel/5856459>

Doaibmaplána SPR 19.9.2019 – čuovvovaš ráđđečoahkkima rádjái ver 19.9.2019. Mielddus SPR áššái 03/2019

Elizabeth Roberts, 'Chanel's \$1,325 boomerang condemned as 'cultural appropriation', CNN Style, 16 May 2017, <http://edition.cnn.com/2017/05/16/europe/chanel-boomerang/index.html>

Etihkalaš njuolggadusat Sámi dearvvašvuodadatkama várás. Sámediggi. 2019. (NO)

Glossary of Key Terms Related to Intellectual Property and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Traditional Cultural Expressions, (WIPO, 2018) WIPO/GRTKF/IC/37/INF/7

Menettely saamelaisten vapaan, tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen tiedustelemiseksi saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevissa tutkimushankkeissa sekä muissa toimenpiteissä, joilla on tai voi olla vaikutusta saamelaisten kulttuuriperintöön ja perinteiseen tietoon. Hyväksytty Saamelaiskäräjien hallituksen kokouksessa 24.11.2016. Tilgjengelig under <https://www.samediggi.fi/tutkimuseettinen-menettelyohje/>

Ines Sirén, 'Eskimo-jäätelöiden nimi muutetaan Yhdysvalloissa sopimattomana, asiaa pohditaan myös Suomessa – "Se on meillä juuri tällä hetkellä työpöydällä"', YLE geassemánu 22 b. 2020, <https://yle.fi/uutiset/3-11411795>

Jessica Misener, 'Karlie Kloss wears Native American headdress at Victoria's Secret fashion show', Huffington Post, skábmamánu 8 b. 2012, http://www.huffingtonpost.com/2012/11/08/karlie-klossvictorias-secret-headdress-fashion-show_n_2091958.html,

Katie J.M. Baker, 'A Much-Needed Primer on Cultural Appropriation', Jezebel skábmamánu 13 b. 2012, <https://jezebel.com/a-much-needed-primer-on-cultural-appropriation-30768539>

Lehtola Veli-Pekka: Aito Lappalainen ei syö haarukalla ja veitsellä. Stereotypiat ja saamelainen kulttuurintutkimus (1999)

Lucas Lixinski, Intangible Cultural Heritage in International Law, (Oxford, 2013)

Peter Drahos, Intellectual Property, Indigenous People and their Knowledge, (Cambridge University Press, 2014)

«Raser mot Kiwis koftestunt», Nordlys, (2010, čakčamánu 11. b.), <https://www.nordlys.no/nyheter/raser-mot-kiwis-koftestunt/s/1-79-5306233>.

Report to the Committee on Natural Resources, House of Representatives, Government Accountability Office, GAO-11-493 (USA)

Sámedikkedieđáhus duoji birra ealáhussan. 2018. (NO)

Sámedikki oainnut kulturárbbi ja árbedieđu hálddašeamis, ovddeamis, suodjaleamis ja ávkkástallamis. Čoahkkáigeassu Sámedikki oainnuin jagiin 2008-2019. Čielggadeaddji Anni-Helena Ruotsala, 4.2.2020 (NB. internt memorandum av Sametinget i Finland)

Sámedikki 2020 reviderejuvvon bušeahtta. Mearriduvvon 11.06.20 (NO)

Sámi dearvvašvuodadatkama áššedovdi etihkalaš lávdegoddi, <https://sametinget.no/manaiduodjalus-dearvasvuohhta-ja-sosiala/etihkalas-njuolggadusat-sami-dearvasvuodadatkama-varas/sami-dearvasvuodadatkama-assedovdi-etihkalas-lavdegoddi/>

Sámi People-Walt Disney Animation Studios Public Non-confidential Agreement, čakčamánu 22 b. 2019 https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/2019/09/Agreement_WDAS_SAMI.pdf

Šattolaš Sápmi. Ceavzilis ealáhusovdánahttin. Sámediggedieđáhus ealáhusovdánahttima birra. 2019 (NO)

'Taiwan Aborigines Sue Enigma, Music Companies', Taiwan Headline News, njukčamánu 28 b. 1998, <https://web.archive.org/web/20091027110752/http://www.geocities.com/enigmalair/rtiarticle1.html>

Tina Grandinette, 'Moana might be great for representation but it's not all heartwarming for Hawaii', The Guardian (UK), 12 January 2017, <https://www.theguardian.com/film/2017/jan/13/moana-might-be-great-for-representation-but-its-not-all-heartwarming-for-hawaii>

Traditionell kunskap för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Förslag på åtgärder för implementering av artiklarna 8(j) och 10(c) i Konventionen om biologisk mångfald (CBD). Naturvårdsverket & Sametinget. Regeringsuppdrag M2017/00665/Nm. Dnr 1.3.8-2017-383. 2018-02-28.

UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, 2007

Vastuullisesti ja eettisesti kestävä saamelaismatkailun toimintaperiaatteet [Politikk for ansvarsfull og etisk bærekraftig samisk reiseliv]. Mearriduvvon Sámedikki čeahkkimis čakčamánu 24 b. 2018. Gávdno dáppe <https://www.samediggi.fi/saamelaismatkailun-eettiset-ohjeet/> (Suoma bealde Sámediggi)

ÁRBEDIEHTU/ÁRBEDIEHTO/AERPIMAAHTOE. Sametingets policydokument för traditionell kunskap. Programmet är utarbetat av Åsa Nordin Jonsson på uppdrag av Sametinget. Sámediggi 2010.